

Eesti Keele Instituut

ET LUGEJA VÕIKS TULLA

Artiklite kogumik

Eesti Keele Sihtasutus
Tallinn 2010

SISUKORD

Kogumiku väljaandmist on toetanud
Haridus- ja Teadusministeerium

Koostanud ja toimetanud
Katrín Hallik ja Katre Kasemets

Küljendanud
Merle Moorlat

Kaanepildi autor
Joonas Sildre

Trükkinud
AS Pakett

Saateks	5
Üheülbalised eurosõnad. <i>Helika Mäekivi</i>	7
Statistikatekstidest keeleteoimetaja pilguga. <i>Kristel Ress</i>	40
Pimedas toas. <i>Hille Saluäär</i>	52
Tõlkijakoolitus Tallinna Ülikoolis. Eurokeele uurimissuunad – mis tehtud, mis teoksil. <i>Triin Pappel</i>	56
Raskused oma- ja võõrsõna valikul. <i>Kadi Mihkla</i>	63
Euroopa Liidu institutsioonide ja ametite nimede kasutuse järjepidevusest. <i>Heidi Saar</i>	72
<i>Lingua franca</i> 'st ja eurokeele uudissõnadest. <i>Katrín Hallik, Katre Kasemets</i>	84

SAATEKS

Kolmas kogumik keskendub eurokeele toimetamisele ja uurimisele.

Kuidas luua uusi termineid nii, et kompromiss selge keele ja bürokraatia vahel oleks rohkem selge keele kasuks? Kuidas mitte anda järele kiusatusele kasutada tõlkes alati samu stampseid vasteid? Kuidas vältida keele kulumist ja hoiduda tühisõnadest? Mida tähendab olla tõlkija või toimetaja? Milline vahe on nimel ja nimetusel? Miks eelistatakse võõrsõnu omasõnadele? Nendel ja muudelgi teemadel mõtisklevad käesoleva kogumiku artiklite autorid.

Eurokeel on võrdlemisi tuntud nähtus, ometi ei ole seda kuigi palju uuritud. Vanemates ELi liikmesriikides on püütud eurokeelt süsteemselt kirjeldada, kuid sealgi käivad alles vaidlused selle üle, kas eurokeel on juba kujunenud omaette registriks või mitte. Eestis on eurokeele uurimine algusjärgus. Selles kogumikus püüame seda teemat veidi laiemalt teadvustada ja kutsume üles ka uurimist jätkama.

Eurokeelehooldajatena oleme kogenud, et tõlge saab originaalist üksnes teatud määral parem olla, eriti õigustõlke kitsastes raamides.

Eurokeel on olemas kõigi oma puuduste ja tugevate külgedega – vaadelgem seda siis koos lähemalt!

Koostajad

ÜHEÜLBALISED EUROSÕNAD

HELIKA MÄEKIVI

Luisa Tõlkebüroo eesti keele peatoimetaja

Igale ajastule on omased kindlad moesõnad, mille sünni ja levikut soodustab mõni teine keel. Euroopa Liidus valmib iga päev hulk tekste, mis tuleb tõlkida. Nn eurovaldkonnas on palju sõnu ja väljendeid, mis korduvad tekstist teksti, vahel isegi lõigust lõiku ja lausest lausesse. Osa neist on terminid ja trafaretid, mille kordumine on kohustuslik ja vajalik.

Kohustus järgida trafarette ei tähenda aga seda, et stampseks peaks muutuma ka üldkeele sõnavara. Euromaailmas on tarvilusel palju korduvaid üldsõnu, mida pole kohustust ühtemoodi ümber panna. Ometi seda tehakse. Vahel on tõlkimisega kiire ning levinud ja harjumuspärase sõna valimine on lihtne. Algaajaid tõlkijaid saadab teinekord täpse tõlkimise soov, mille tõttu loobutakse varieerimisest ja sünonüümide otsimisest. Mõnikord võib olla tegu ka mugavusega või sellega, et tõlkemälus on juba saajaprotsendiline vaste, mille muutmiseks ei nähta vajadust.

Sellised üldsõnad jõuavad ühelt poolt eurotõlgete ja teisalt ka muude tõlgitavate õigus- ja haldustekstide kaudu Eesti ametnike ja teiste eestikeelsete tekstide koostajate sõnavarasse. Selle tagajärjel on meie tekstid hakanud tuhmistuma, muutuma üheülbaliseks, ühelaadseks, läbipaistmatuks. Näiteks võib iga päev kuulda konstruktiivsetest panustest, ambitsioonikatest algatustest või positiivsetest signaalidest, kuid nende väljendite mõte on tihti udune.

Alljärgnevalt tulevad käsitlusele just sellised häguse tähendusega sõnad. Võiksime neid silmitseda ja mõelda, mis on nende sisu, tuletada meelde nende põnevamad ja huvitavamad asemikud ja vabaneda sel viisil väsinud sõna igavusest ja stampsusest.

Alltoodud näited on ammutatud Euroopa Liidu tekstidest. Paljud parandusettepanekud on kontekstipõhised, s.t sõltuvad konkreetsest lausest. Kõik pakutud vasted ei pruugi olla alati kõige täpsemad, neis võib olla teatavat tõlgenduslikkust. Kuid ehk annab see aluse, millelt tõlkija, toimetaja või teksti koostaja saab edasi liikuda ja leida endale meelepärased väljendid.

ambitious* ja *ambitsioonikas

Iga tõlkija teab, et tõlkimist ei tule alustada mitte kakskeelsest, vaid ükskeelsest sõnastikust. Ka toimetamisel on kasulik aegajalt vaadata, milliseid tähendusi kannab mõni sõna lähtekeeles. Siis võib näha, et on keelendeid, mille tähendusruum on ühes keeles laiem või kitsam, mitmemõttelisem või tühjem kui teises keeles. Peale selle aitab pilguheit sõnaraamatusse leida paremaid või tabavamaid sünonüüme. Igal tõlkijal ja toimetajal on oma meelepärased sõnaraamatud, mida ta kasutab. Siinses artiklis on kasutatud kaht üldlevinud ükskeelset veebisõnaraamatut¹, kaht kakskeelset sõnaraamatut (Silvet ja Festart)² ning võrgus leiduvat sünonüümisõnastikku³. Tabelis 1 on loetletud mõni sõna *ambitious* tähendus.

¹ <http://www.synonym.com>, <http://dictionary.reference.com>.

² Johannes Silvet, Inglise-eesti sõnaraamat. English-Estonian Dictionary. 4., täiendatud ja ümbertöötatud trükk. Tallinn, 2002; FESTARTi SÕNARAA-MAT INGLISE-EESTI (versioon 2007.14 PRO). Festart Ltd. 1995–2007.

³ <http://www.keelevaab.ee>.

Tabel 1. Sõna *ambitious* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>ambitious</i> (synonym.com, dictionary.com)	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
(elus)olendi kohta: <i>pushful, pushy, aspiring, enterprising, wishful, compulsive, determined, desirous, eager</i> objekti kohta: <i>challenging, difficult, hard, demanding</i>	(elus)olendi kohta: <i>ambitsioonikas, auahne, edasipüüdlik, pretensioonikas, enesearmastajalik, taotlev, kuulsuseahne, püüdle, kuulsusjanuline, võimuahne</i> + sünonüümid inimese kohta: <i>ettetükkiv, edasipürgiv, ihaldav, agar, innukas, indu täis, südi, otsusekindel, järeleandmatu</i> objekti kohta: <i>provotseeriv, raske, vaevanõudev, keeruline</i>

Nagu näha, pakuvad sõnaraamatud tõlkeks enamjaolt negatiivse varjundiga vasteid, kuid inglise keeles väljendatakse keelen-diga *ambitious* sageli hoopis positiivset energiat. Teine erinevus on see, et inglise keeles kasutatakse seda sõna nii inimeste kui ka asjade kohta. Eesti keeles on *ambitsioonikas* tavaliselt ikkagi inimene ja objektide jaoks võiksid jääda teised tõlkevasted. Viimaks tasub meelde tuletada ka Reet Kasiku öeldut: „Kõik sellised võõrsõnad, millel on hästi tuntud ja täpsed eestikeelsed vasted, on tarbetud.”⁴ Seega on mitu põhjust, miks sõna *ambitsioonikas* välja vahetada. Tabelis 2 on pakutud mõni võimalus, kuidas tõlkida, kui jutt on (elus)olendist, tabelis 3 on nimetatud objekti väljendavad vasted.

⁴ Reet Kasik, Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu, 2007, lk 67.

Tabel 2. (Elus)olendit tähistava sõna *ambitious* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>Young, <u>ambitious</u> European researchers will not be forced to travel across the ocean to implement their ideas.</i>	Noored <u>ambitsioonikad</u> Euroopa teadlased ei ole siis sunnitud sõitma oma ideede elluviimiseks teisele kontinendile.	<i>kaugelepürgivad, südid, edasipüüdlid, teotahetelised</i>
<i>The EU must be <u>ambitious</u> in the battle against climate change, which means that the role of nuclear power and renewable energy sources cannot be discounted.</i>	Euroopa Liit peab kliimamuutuste vastases võitluses olema <u>ambitsioonikas</u> ning see tähendab, et tuumaenergia ja taastuvate energiaallikate tähtsust ei saa alahinnata.	<i>sihiteadlik, nõudlik, kaugelenägev, peab seadma kaugel/kaugeleulatuvad sihid</i>
<i>We are <u>ambitious</u> and we want to 'export' our values, our ideas and our experiences to other countries.</i>	Oleme <u>ambitsioonikad</u> ning soovime viia oma väärtusi, ideid ja kogemusi teistesse riikidesse.	<i>otsusekindlad, innukad, eesmärgikindlad, tarmukad</i>

Tabel 3. Objekti tähistava sõna *ambitious* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>The report is not <u>ambitious</u> enough as regards renewable energy sources.</i>	Raport ei ole taastuvate energiaallikate poolest piisavalt <u>ambitsioonikas</u> .	<i>põhjalik, ulatuslik, kõikehõlmav, igakülgne, ammendav, tulemusrikas, viljakas</i>
<i>Secondly, I have noted your call for even more <u>ambitious</u> actions in the fields of democracy, the rule of law and human rights.</i>	Teiseks olen täheldanud, et nõutakse veelgi <u>ambitsioonikamaid</u> tegusid demokraatia, õiguriigi ja inimõiguste valdkonnas.	<i>suuremaid, julgemaid, kaugelenulatuvamaid, pühendunumaid, silmapaistvamaid, tähelepanuväärsemaid</i>
<i>More recently, EULEX, the most <u>ambitious</u> civilian ESDP mission to date, began its mandate in early December 2008.</i>	Hiljem, 2008. aasta detsembris alustati EJKP kõige <u>ambitsioonikama</u> tsiviilmissiooni – EULEXiga.	<i>kõrgelennulisema, keerulisema, raskema, vaevanõudvama</i>
<i>It will lead to a completely new and very <u>ambitious</u> level of cooperation.</i>	Tulemuseks on täiesti uus ja ülimalt <u>ambitsioonikas</u> koostöö.	<i>võimalusterohke, igakülgne, põhjanev, kaugelepürgiv, tegus</i>
<i>We needed to stick to an extremely <u>ambitious</u> timetable if we wanted to ensure that we could actually succeed in revising the UCITS Directive by the end of this parliamentary term.</i>	Et muuta eurofondide direktiivi praeguse parlamendikoosseisu ametiajal, pidime kinni pidama väga <u>ambitsioonikast</u> ajakavast.	<i>pingelisest, rangest, kindlast</i>

approach ja lähenemine

Tabel 4. Sõna *approach* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>approach</i> (synonym.com, dictionary.com)	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
<i>attack, method, step, nearness, access, way, presentation, proposal, overture, come (near(er)), address, approximate, move</i>	<i>lähenemine, käsitus(viis), meetod, perspektiiv, juurdepääs, ettepanek, lähenemistee, juurde tulema, lähenema, kätte jõudma, liginema, ligi astuma, pöörduma</i> + sünonüümid <i>tutvustus, esitlemine, tegevusviis, võte, katse, initsiatiiv, samm, pöörduma, kõnetama, tegutsema, astuma</i>

ÕS 2006⁵ järgi on *lähenemine* üksteise poole liikumine. Seda ilmestab näide: *liikmesriikide majanduspoliitika vastastikune lähenemine*. Sõnaraamatute vastetes peetakse lähenemise all samuti silmas kas füüsilist ligitulemist või üksteise poole liikumist. EKSSis pole sõna *lähenemine* kirjeldatud, küll on aga sõna *lähenema* all muu hulgas ka ligikaudne tähendus: kunstiteosele, probleemile vms analüüsivalt, mõtestavalt juurde minema.⁶ Just sellist ligikaudset tähendust on aga hakatud pidama sõna *approach* esmavasteks, näiteks Festarti sõnastik annab esimese tähenduse just *lähenemise* (tabel 4). Igasugune kujundlikkus on huvitav ainult siis, kui seda kasutatakse harva, eurokeeles on piltlik *lähe-*

⁵ Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006; <http://www.eki.ee/dict/qs/>.

⁶ Eesti keele seletav sõnaraamat. Tallinn, 2009; <http://www.eki.ee/dict/ekss/>.

nemine aga muutunud lausa terminiks. Selle kõrvale on moodustatud veel teinegi termin, liitsõna *lähenemisviis*, mis on ÕSi järgi taunitav. Jätkem *lähenemine* ja *lähenemisviis* terminina seekord siiski kõrvale ja vaadeldgem seda sõna just üldkeelse trafaretina, millel ei ole lähenemise kui sellisega erilist pistmist. Tabelis 5 on pakutud välja sõnavalik, mis sobivad *lähenemist* ja *lähenemisviisi* ehk paremini asendama. Eelviimases näites võib näha, et teinekord pole seda sõna tõlkes isegi vaja.

Tabel 5. Sõna *approach* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>In this situation, a complex approach at national, European and global level is what is needed.</i>	Selles olukorras on vaja terviklikku <u>lähenemist</u> riigi, Euroopa ja maailma tasandil.	<i>lahendust, vastust, reaktsiooni, arusaama</i>
<i>It is not just children, who, because their parents have taken up posts abroad, need a particular approach to schooling.</i>	Lapsed ei ole ainsad, kes vajavad erilist <u>lähenemist</u> õpetamisele sellepärast, et nende vanemad asusid tööle välismaal.	<i>õppeviisi, õpimeetodit, õpetamismoodust, õpikäsitust, õppetöö erilist käsitust</i>
<i>So, in defiance of having a single strategy, it is necessary to choose specific approaches, which must be tailored to the needs in question.</i>	Seega tuleb ühtsele strateegiale vaatamata valida konkreetsete vajadustega kohandatud <u>lähenemine</u> .	<i>meetod, plaan, kava, vaatevinkel</i>
<i>Member States must seek solutions and avoid the development of a multi-speed approach to the European project.</i>	Liikmesriigid peavad otsima lahendusi ja vältima eri kiirusega <u>lähenemist</u> Euroopa projekti arendamisele.	<i>... vältima Euroopa projekti arendamist eri kiirusega</i>

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>If we adopt this approach, we will take a further step towards achieving the goals laid down by the European Union.</i>	Seda <u>lähenemisviisi</u> omaks võttes liigume edasi Euroopa Liidu kehtestatud eesmärkide saavutamise poole.	<i>arusaama, põhitõde, põhimõtet, vaatenurka, seisukohta</i>

challenge ja väljakutse

Tuletagem kõigepealt meelde, et väljakutsele lähevad muuseas torumehed, arstid või IT-inimesed. Peale selle on väljakutse soov hakata duelli pidama.⁷ Kolmandaks on *väljakutse* ülekantud tähenduses mingi raske ülesanne, proovilepanek. Just see kolmanda tähenduse ületulek keelde on pisut liiast. Niisugune piltlikkus ei üllata enam lugejat ja seepärast võiks selle asemel pruukida midagi muud.

⁷ ÕS 2006.

Tabel 6. Sõna *challenge* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>challenge</i> (synonym.com, dictionary.com) Inglise keeles nimisõna ja tegusõna.	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
<i>question, confrontation, provocation, threat, ultimatum, effort, battle, contest, fight, contend, dare, invite, request, dispute, demand, object</i>	<i>väljakutse, proovilepanek, proovikivi, katsumus, raske ülesanne, vastuväide, välja kutsuma, vaidlustama</i> + sünonüümid <i>tuleproov, kohustus, kohus, küsimus, probleem, teema, jõupingutus, julgustükk, püüe, ponnistus, võistlema, vaidlema, julgema, söandama</i>

Tõlkijad on öelnud, et inglise *challenge* väljendab ülimalt positiivsust, tahtmisindu, soovi midagi saavutada, kuid sellele vastavad eestikeelsed vastused on kõik veidi muserdava, kurnava, räsiva, tõsise alatooniga. See on põhjustanud *väljakutse* eelistamise, sest sellel sõnal raskemeelsus puudub. Mõni tabeli 7 näidetest võib aga mõnes kontekstis olla siiski sobivam kui ületarvitatud *väljakutse*. Nagu mõnes näites näha, võib nimisõna asemel kasutada vahel ka mõnda muud liiki sõna.

Tabel 7. Sõna *challenge* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>The development of a low-emission economy is a genuine <u>challenge</u> we cannot afford not to deal with.</i>	Vähese süsinikdioksiidi heitega majanduse väljaarendamine on tõeline <u>väljakutse</u> , mille eiramist ei saa me endale lubada.	<i>keeruline ülesanne, suur katsumus, ehtne proovikivi</i>
<i>The Commission is proposing that the Convention include a <u>challenge</u> to Member States to try and speed up submission of their ratification documents.</i>	Komisjon teeb ettepaneku, et konventsioon võiks sisaldada liikmesriikide jaoks <u>väljakutset</u> püüda kiirendada oma ratifikatsioonidokumentide esitamist.	<i>kohustust, kohust, ülesannet, eesmärki</i>
<i>The European Union has become the main actor taking specific measures by adopting policies which tackle head on the global <u>challenge</u> triggered by climate change.</i>	Euroopa Liidust on saanud peamine meetmete võtja, kes kohaldab tegevuspõhimõtteid, mille abil püütakse toime tulla kliimamuutuse tõttu esile kerkinud üleilmsete <u>väljakutsetega</u> .	<i>probleemidega, küsimustega, raskustega</i>
<i>The key to effectively combating terrorism is to ensure that the right people have access to the right information at the right time, which is a huge <u>challenge</u> at European Union level.</i>	Et terrorismi vastu tulemuslikult võidelda, tuleb tagada õigete inimeste õigeaegne juurdepääs õigele teabele; see on aga Euroopa Liidu tasandil tohutu <u>väljakutse</u> .	<i>ülimalt keeruline (ülesanne), äärmiselt raske (ettevõtmine), vaevarohke (töö)</i>

congratulate ja *õnnitlema*

Eurotekstides levib komme tõlkida sõna *congratulate* iga kord keelendiga *õnnitlema*. Nagu on näha tabelist 8, sisaldab *congratulate* inglise keeles palju rohkem tähendusvarjundeid.

Tabel 8. Sõna *congratulate* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>congratulate</i> (synonym.com, dictionary.com)	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
<i>praise, felicitate, compliment, wish, plume, triumph, crow</i>	<i>õnnitlema, õnne soovima</i> + sünonüümid <i>kiitma, ülistama, meelitama, tunnustama, uhkeldama, uhkustama, juubeldama, võitu saavutama, võidutsema, triumfeerima, hõiskama, jõuduljaksu soovima</i>

Näiteks on *õnnitlemine* täiesti loomulik lauses *Me õnnitleme Tšehhi parlamendi alamkoda Lissaboni lepingu ratifikatsioonide puhul*. Teisi varjundeid peaks aga eesti keelde saama tõlkida rohkemate sõnadega kui üksnes *õnnitlema*. Väga tihti öeldakse *congratulate* lihtsalt siis, kui soovetakse tunnustust või tänu avaldada. Tabeli 9 järgi võib *õnnitlemine* läbimõtlemata tõlketöös päris kentsakaid, isegi humoorikaid keelemänge tekitada.

Tabel 9. Sõna *congratulate* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>I congratulate our three rapporteurs for this quite remarkable summary that they have given of the current state of our common foreign and security policy.</i>	Õnnitlen meie kolme raportööri selle tähelepanuväärse ülevaate puhul, mille nad andsid ühise välis- ja julgeolekupoliitika praeguse olukorra kohta.	<i>tänan, tunnustan, avaldan kiitust</i>
<i>I warmly congratulate and support the decision of US President to begin the closure of the detention centre.</i>	Õnnitlen soojalt USA presidenti ja toetan tema otsust hakata sulgema kinnipidamiskeskust.	<i>tunnustan/kiidan südamest ja toetan, olen väga rõõmus, tunnen uhkust</i>
<i>I would like to congratulate you on launching the naval operation against maritime piracy in the waters of the Indian Ocean.</i>	Soovin õnnitleda teid selle puhul, et alustasite mereoperaatsiooni merepiraatluse vastu võitlemiseks India ookeani vetes.	<i>avaldada tänu, tunnustust, poolehoidu, kiitust</i>
<i>I should firstly like to convey to the French Presidency of the European Union exercised by Mr Sarkozy my congratulations on the energy, passion and vision.</i>	Kõigepealt tahaksin edastada Euroopa Liidu eesistujariigile Prantsusmaale, keda esindab Nicolas Sarkozy, õnnitlused tema energilisuse, kirglikkuse ja tulevikukujutluste eest.	<i>kiidusõnad, tänu sõnad, aplodeerida, tunnustada, tänada</i>

constructive ja konstruktiivne

Inga Kukkk on kirjutanud, et tõlkimine toob kaasa ohu, et juurdunud hea ja keelepärane eesti sõna vahetatakse tõlke täpsuse huvides kohmakama vastu.⁸ See väide kehtib kindlasti sõna *konstruktiivne* kohta, mis on üsna kohmakas ning sageli ka sisutühi, läbipaistmatu ja ähmane. Seda asendavaid sõnu leidub aga meie keelevaras küll.

Tabel 10. Sõna *constructive* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>constructive</i> (dictionary.com, synonym.com)	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb, Väari)
<i>creative, formative, fruitful, shaping, positive, productive, helpful, handy, useful, practical, valuable, favorable, good, enlightening, educational, beneficial</i>	<i>konstruktiivne, edasiviiv, loominguiline, jaatav</i> + sünonüümid <i>kujundav, positiivne, kasulik, asjalik, hea, väärtuslik, soodus, paljutöotav, hariv, tulus, otstarbekas, vajalik, viljakas</i>

Sageli saab sõnaga *constructive* väljendada eesti keeles ka teisi nüansse, kui sõnaraamatutes on nimetatud. Nagu tabelis 10 selgus, võib ingliskeelne *constructive* võtta enda kanda väga suure tähendusringi ja väljendada palju suuremat varjundirohkust kui eesti keeles. Meie keelde ei ole kogu seda nüansirikkust vaja üle tuua, sest sel juhul saab üks võõrsõna nii palju tähendusi, et ta ei tähenda lõpuks enam midagi. Pigem võiksime teha valiku meil olemasolevate sõnade hulgast.

⁸ Inga Kukkk, Eesti kirjakeele seisundi uuring. Õiguse ja halduse keele valdkonnauuringu aruanne.

Tabel 11. Sõna *constructive* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>I want to thank Members for a very <u>constructive</u>, <u>substantive</u> and responsible debate.</i>	Tahan tänada parlamendiliikmeid väga <u>konstruktiivse</u> , sisuka ja vastutustundliku arutelu eest.	<i>edasiviiva, viljaka, asjaliku, tulemusliku, kõrgetasemelise</i>
<i>The cooperation was quite <u>constructive</u> and the results are significant.</i>	Koostöö oli päris <u>konstruktiivne</u> ja tulemused on märkimisväärsed.	<i>hea, edukas, viljakandev, kasulik, tulutoov</i>
<i>In the area of regional cooperation, the <u>constructive</u> role which Turkey played in its relations with neighbouring countries and in the Middle East through active diplomacy was noted.</i>	Piirkondliku koostöö valdkonnas võis täheldada Türgi <u>konstruktiivset</u> osa aktiivses diplomaatias, mida rakendati suhetes naabritega ja Lähis-Ida riikidega.	<i>mõjukat, kaalukat, vajalikku, tarvilikku, tähtsat, kasutoovat</i>
<i>Firstly, because it is a truly positive and <u>constructive</u> contribution from the European Parliament to the definition of a coherent Euro-Mediterranean policy.</i>	Esiteks on Euroopa Parlament andnud tõeliselt tänuväärse ja <u>konstruktiivse</u> panuse Euroopa ja Vahemere piirkonna ühtse poliitika määratlemisse.	<i>väärtusliku, tähelepanuväärse, silmapaistva</i>

contribution ja *panus*

Ka *panus* on üldkeeles ületarvitatud ja näib tihti õõnsa, abstraktse, vahel isegi suurelise sõnakõlksuna. Selle asemele võib otsida palju tabavamaid väljendeid.

Tabel 12. Sõna *contribution* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>contribution</i> (dictionary.com)	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb, Vääri)
<i>aid, gift, bounty, donation, benefaction, part, share, supplement, input</i>	<i>kaastöö, (kaas)panus, annetus, toetus, soodustamine</i> + sünonüümid <i>osa, osatähtsus, osakaal, roll, oskus, anne, annetus, heategevus</i>

Siinsest näitestikust jääb kõrvale *contribution* terminina, s.t eraldise ja toetuse tähenduses. Nagu eespool öeldud, püüame selles kirjutises teha juttu üksnes sõnade üldkeelsest mõtteruumist. Tabeli 13 eelviimases näites võib siiski olla tegu nii termini kui ka üldsõnaga.

Tabel 13. Sõna *contribution* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>The report offers a significant <u>contribution</u> to the debate, which will lead to an effective international agreement on climate change in Copenhagen in 2009.</i>	Raport on oluline <u>panus</u> arutellu, mille tulemuseks on mõjusa kliimamuutust käsitleva rahvusvahelise lepingu sõlmimine Kopenhaagenis 2009. aastal.	<i>tõhustab, hoo- gustab tuntavalt arutelu, muudab põhjalikumaks, üksikasjalikumaks, lisab kõikehõlmavust, sügavust</i>
<i>Much of this infrastructure and many of these facilities were thanks to the <u>contributions</u> of your countries and other friendly countries.</i>	Suur osa sellest infrastruktuurist ja paljud neist rajatistest olid loodud tänu teie ja teiste sõbralike riikide <u>panusele</u> .	<i>Loodud teie ... (kaas)abiga, toel</i>
<i>Several paragraphs and sections of the Florenz report, especially paragraph 190, relate to agriculture's <u>contribution</u> to climate change.</i>	Florenzi raporti mitmed lõiked ja osad, eelkõige lõige 190, käsitlevad põllumajanduse <u>panust</u> kliimamuutusesse.	<i>osa, osatähtsust, osakaalu, rolli, mõju</i>
<i>A way forward in terms of free and equal access to healthcare services for all citizens would be to scrutinise public <u>contributions</u> to treatment in private hospitals.</i>	Et tagada kõigile kodanikele vaba ja võrdne tervishoiuteenuste kättesaadavus, on järgmine samm uurida hoolikalt riikide <u>panust</u> erahaiglates osutatavas ravis.	<i>osalust, toetust, tuge, abi, eraldisi</i>

<i>European Parliament wishes to make an active <u>contribution</u> to the study, evaluation and drafting of these regulations.</i>	Euroopa Parlament soovib anda nende määruste analüüsimisse, hindamisse ja koostamisse aktiivse <u>panuse</u> .	<i>aktiivselt osaleda, (kaasa) aidata, toetada, tõhustada</i>
---	--	---

***dramatic(ally)* ja *dramaatiline/dramaatiliselt*;
drastic(ally)* ja *drastiline/drastiliselt**

Maire Raadik on öelnud: „Sõnad, mida eesti keel on tundnud teises, harilikult pisut kitsamas tähenduses kui inglise keel, põhjustavad tekstis arusaamisraskusi”.⁹ Nii *dramaatiline* kui ka *drastiline* on eesti keeles kandnud varem teist tähendust kui nüüdsetes eurotekstides. Eduard Vääri järgi on *dramaatiline* tugevaid tundeid või elamusi väljendav sõna, *drastiline* aga rabav, tugevasti mõjuv.¹⁰

⁹ Maire Raadik, Võõrad võõrsõnad. – Keelenõuanne soovitab 4. Tallinn, 2008, lk 49.

¹⁰ Eduard Vääri, Richard Kleis, Johannes Silvet, Võõrsõnade leksikon. 7., parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn, 2006.

Tabel 14. Sõnade *dramatic(ally)* ja *drastic(ally)* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>dramatic(ally)</i> (synonym.com, dictionary.com)	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb, Vääri)
<i>melodramatic, spectacular, hammy, striking, impressive</i>	<i>dramaatiline/dramaatiliselt, põnev(alt), erutav(alt), tähelepanuväärne/väär-selt, teatraalne/teatraalselt, vapustav(alt), järsult</i> + sünonüümid <i>võimas/võimsalt, vägev(alt), suurejooneline/-jooneliselt, vaatamänguline/-mänguliselt, silmatorkav(alt), imekspandav(alt), rabav(alt), üllatav(alt)</i>
<i>drastic(ally)</i> (synonym.com, dictionary.com)	Tõlge (Silvet, Festart, Vääri)
<i>forceful(ly), violent(ly), severe(ly), extensive(ly), radical(ly), extreme(ly)</i>	<i>drastiline/drastiliselt, järsk/järsult, äärmuslik(ult), otsustav(alt), radikaalne/radikaalselt, põhjalik(ult), karm(ilt), käre(dalt), rabav(alt), kujukas/kujukalt, tugevasti mõjuv</i> + sünonüümid <i>jõuline/jõuliselt, võimas/võimsalt, tõsine/tõsiselt, ulatuslik(ult), tugev(asti), tubli(sti), äärmiselt</i>

Seega tajume me neid kaht omadus- ja määrsõna väga emotsionaalsete, isegi teatraalsete keelenditena, mida tavatseme pruukida üldkeeles harvem kui näiteks inglise keele kõnelejad, kes vahel kasutavad isegi kaht sõna koos (vt tabelit 15). Eurokeskkonna neutraalses tekstis on raske nendele sõnadele eesti keeles kohta leida. Liiatigi on meie enda keelevara muude, sobivamate sõnade poolest rikkalik.

Tabel 15. Sõnade *dramatic(ally)* ja *drastic(ally)* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>This is significant in the context of the dramatic development of organised crime, especially cross-border crime.</i>	Need ülesanded on organiseeritud kuritegevuse, eeskätt piiriüleste kuritegude <u>dramaatilise</u> kasvu kontekstis väga olulised.	<i>suure, tohutu, plahvatusliku, järsu, märkimisväärse, märgatava</i>
<i>This fact was brought starkly to our attention when our own colleagues found themselves in a dramatic situation during the terrorist attacks in Mumbai.</i>	Sellele asjaolule juhiti meie tähelepanu kõige ehedamal kujul siis, kui meie oma kolleegid leidsid end Mumbais toimunud terrorirünnakute ajal <u>dramaatilises</u> olukorras.	<i>ehmatavas, heidutavas, ootamatus, rabavas, ennenägematus/-kuulmatus, tõsises</i>
<i>I would like to draw your attention to the dramatic situation still facing the Serbian community in the self-proclaimed Republic of Kosovo.</i>	Tahaksin juhtida teie tähelepanu isehakanud Kosovo Vabariigi serblaste kogukonna endiselt <u>dramaatilisele</u> olukorrale.	<i>pinevale, pingelisele, rõhuvale, masendavale, tõsisele, rusuvale, murettekitavale</i>

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>Although there have been <u>dramatic</u> leaps forward as regards standards of care and general attitude, people who suffer from mental health problems and their families are being marginalised more and more often.</i>	Kuigi hoolekandetase ja üldine suhtumine on <u>dramaatiliselt</u> paranenud, tõrjutakse vaimse tervise probleemidega inimesi ja nende perekondi üha sagedamini.	<i>palju, kõvasti, tublisti, silmanähtavalt</i>
<i>It is extremely important that EU leaders take decisions with reference to what they say and do not give in to protectionist pressures which, in several countries, are unquestionably <u>drastic</u>.</i>	On väga oluline, et Euroopa Liidu liidrid teeksid otsuseid, mis vastaksid nende sõnadele, ega annaks järele proteksionistlikule survele, mis on paljudes riikides kahtlemata <u>drastiline</u> .	<i>suur, ulatuslik, märkimisväärne, tugev, karm</i>
<i>Fines here need to be <u>drastically</u> increased, especially for repeat offences.</i>	Trahve tuleks <u>drastiliselt</u> suurendada ja eelkõige tuleks seda teha korduvate rikkumiste puhul.	<i>märgatavalt, tuntavalt, järsult, otsustavalt, tublisti, kõvasti, oluliselt</i>
<i>Are budget deficits to be compressed <u>drastically</u> while the private sector is cutting its activity <u>dramatically</u>?</i>	Kas eelarvepuudujääki tuleb <u>drastiliselt</u> vähendada, kui erasektor piirab oma tegevust <u>dramaatiliselt</u> ?	1) <i>jõuliselt, tuntavalt, kõvasti, silmatorkavalt</i> 2) <i>järsult, tähelepanuväärselt, silmanähtavalt</i>

<i>Yet the proposal here to reduce the overall fishing intensity in the area from Cornwall to the Severn estuary is <u>drastic</u> and <u>dramatic</u>.</i>	Ent sinne ettepanek vähendada üldist püügimahtu Cornwallist Severni suudmealani on <u>drastiline</u> ja <u>dramaatiline</u> .	<i>äärmuslik (ja järsk), ootamatu (ja karm), ränk (ja vapustav)</i>
---	---	---

***extremely* ja äärmiselt**

Inglise keeles näib sõna *extremely* olevat levinuma kasutusega kui eesti keeles, või vähemalt kannab ta rohkem värvinguid kui *äärmiselt*, mis on meie jaoks pigem midagi piiripealset, äärmustesse kalduvat, liig mis liig, sageli ka pisut negatiivne.

Tabel 16. Sõna *extremely* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>extremely</i> (synonym.com, dictionary.com)	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
<i>highly, exceedingly, drastically, greatly, utterly, excessively, immoderately, notably, overly, radically, remarkably, surpassingly, totally, very</i>	<i>äärmiselt, erakordselt, ülimalt, väga</i> + sünonüümid <i>suurepärase, ülihea, eriti, liiga, meeletult, röögatult, otsatult, kohutavalt, äraütlemata, ülemäära, märgatavalt, mõõdu- tundetult</i>

Tihti näib, et tõlgitav tekst ei kannu nii tugevat tunnet, et sihtkeeles peaks kasutama sõna *äärmuslik*. Seda sõna näeme me aga ülemäära paljudes tekstides, mistõttu see ei ole enam nii mõjus kui siis, kui seda kasutatakse vähem. Lugejat võiks üllatada hoopis mõne asendusvõimalusega, mis on välja pakutud tabelis 17.

Tabel 17. Sõna *extremely* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>I would like to stress one extremely important area where research can play an important role.</i>	Sooviksin rõhutada üht <u>äärmiselt</u> tähtsat valdkonda, milles teadusuuringutel võib olla suur roll.	<i>eriti, väga, ülimalt, ääretult, harukordselt, erakordselt, tõeliselt</i>
<i>Since its first reading in the European Parliament, analyses have shown there to be a risk of the regulation being extremely far-reaching and inflexible.</i>	Alates selle esimesest lugemisest Euroopa Parlamendis on analüüsid näidanud, et määrus võib muutuda <u>äärmiselt</u> laialivalguvaks ja jäigaks.	<i>liiga, ülemäära, liialt</i>
<i>He has worked extremely hard to get an agreed compromise.</i>	Ta on teinud kokkulepitud kompromissi nimel <u>äärmiselt</u> palju tööd.	<i>kõvasti, tohutult, tublisti, ränka, külalaga, kuhjaga</i>

initiative ja algatus

Tabel 18. Sõna *initiative* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>initiative</i> (synonym.com) Inglise keeles nimisõna ja omadussõna.	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
<i>inaugural, initiatory, first, enterprise, drive, enterprisingness, go-ahead, first step, opening move, push, leadership</i>	<i>algatus, algatusvõime, ettevõtlikkus, ettevõtte, eestvedamine, üritus, uudne lähenemine</i> + sünonüümid <i>algust tähistav, ava-, algus, sissejuhatav, esimene, algatuslik, esi-, üritus</i>

ÕS 2006 järgi on *algatus* algatamine, alguse panek, initsiatiiv; s.t loendamatu sõna, mingi tegevus või protsess. Seda näitlikustab lause: *Schengeni leping sündis viie riigi algatusel*. Inglise varjundirikkama keelendi *initiative* mõjul on aga eurokeeles saanud sellest loendatav, konkretiseeritud sõna, mis tähendab tegelikult mõnda programmi või projekti, mille keegi on algatanud. Viimasel ajal on see terminilaadne *algatus* oma piire laiendanud ja seda võib loendatavana kohata ka muudes kontekstides, kus tegelikult võiks kasutada muid, tabavamaid sõnu.

Tabel 19. Sõna *initiative* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>It will be vital to supervise the system strictly, without simultaneously limiting initiative or market processes.</i>	Seda süsteemi tuleb väga rangelt jälgida, kuid sealjuures ei tohi piirata <u>algatust</u> ega turuprotsesse.	<i>algatusvõimet, ettevõtlikkust, tegutsemisindu</i>
<i>I am therefore pleased about the negotiations that have begun on the initiative of the European Parliament and the Council.</i>	Seepärast on mul hea meel Euroopa Parlamendi ja nõukogu <u>algatusel</u> alustatud läbirääkimiste üle.	<i>eestvedamisel, toel, ettevõtmisel</i>
<i>Everyone who has been involved in creating the European currency is grateful to you for this very fine initiative which you have taken in commemorating the 10th anniversary of the birth of the euro.</i>	Kõik Euroopa vääringu loomisel osalenud inimesed on teile tänulikud selle toreda <u>algatuse</u> eest tähistada euro sünni 10. aastapäeva.	<i>mõtte, idee</i>
<i>Mrs Schmidt in Germany has taken an excellent initiative on this.</i>	Saksamaal on proua Schmidt teinud suurepärase <u>algatuse</u> selles vallas.	<i>alustanud selles vallas suurepärase tööd, astunud selles vallas tähelepanuväärseid samme</i>

key ja võti

Võtme-liitega sõnu on eesti keeles viimasel ajal päris ohtralt märgata. Kujundlikus mõttes on võti ju väga hea motiiv – see on miski, mis keerab probleemi või ülesande n-ö lukust lahti, avab teema, lahendab selle, on selle tähtsaim element. Liigne pruukimine on aga võtmekujundi muutnud veidi tüütavaks ja monotoonseks ning andnud sellele kulunud maigu.

Tabel 20. Sõna *key* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>key</i> (synonym.com, dictionary.com)	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
<i>essential, central, important, basic, crucial, decisive, fundamental, main, major, material, vital</i>	<i>võtme-, juhtiv, tähtsaim, põhiline</i> + sünonüümid <i>valdav, valitsev, esi-, tipp-, esilekerkiv, peamine, esileküündiv, esmatähtis, keskne</i>

Tõlkijal, toimetajal või teksti koostajal tasuks mõelda, kas võtmekujund on üldse alati vajalik või saab selle asemel öelda midagi täpsemat või selgemat. Vahel võib osis *võtme*- kaasa tuua hoopis kahemõttelisuse, nagu on juhtunud tabeli 21 viimases lauses.

Tabel 21. Sõna *key* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>The distribution channel (institutional or retail distribution) was a <u>key point</u> in the identification of comparable products.</i>	Võrreldavate toodete kindlaksmääramisel oli müügikanal (institutsionaalne või jaemüük) <u>võtmeküsimus</u> .	<i>tähtsaim/olulisim küsimus/punkt/asjaolu, sõlmküsimus</i>
<i>Employment should be the <u>key theme</u> of the three reports before us this morning.</i>	Tööhõive peaks olema <u>võtmeteema</u> neis kolmes raportis, mille üle me täna hommikul arutleme.	<i>põhi-/peateema, keskne, läbiv, tooniandev teema</i>
<i>But this is a <u>key issue</u>: getting the balance right between food production and fuel production.</i>	Kuid <u>võtmeteema</u> on saavutada tasakaal toiduainete ja kütuse tootmise vahel.	<i>põhisiht, põhiline, peamine, tähtsaim, esmajärguline küsimus</i>
<i>... welcomes the European Commission initiative to set up the Communication „Preparing for our future: Developing a common strategy for <u>key enabling technologies</u> in the EU” (KET Communication).</i>	... tervitab Euroopa Komisjoni algatust koostada teatis teemal „Valmistumine tulevikuks: <u>võtmetehnoloogiate</u> ühise strateegia väljatöötamine ELis” (võtmetehnoloogiate teatis).	<i>alustehnoloogia, esitehnoloogia, juhttehnoloogia</i>

positive* ja *positiivne

Nagu kõik eelkäsitletud sõnad, ei ole ka *positiivne* oma vormilt ega sisult vale, vaid lihtsalt ülekasutatud. Tema kahjuks räägib ka see, et tegu on võõrsõnaga, mille asemel võib eelistada selgemaid ja täpsemaid omasõnu. Sellele aitab kaasa otsing sõnaraamatutest.

Tabel 22. Sõna *positive* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>positive</i> (synonym.com, dictionary.com)	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
<i>absolute, affirmative, optimistic, constructive, supportive, certain, sure, convinced, firm, advantageous, decisive, incontrovertible, good, useful, sound, irrefutable, true</i>	<i>(elu)jaatav, positiivne, kindel, veendunud, ilmne, kategooriline, tegelik, tõeline, selgepiiriline</i> + sünonüümid <i>rõõmustav, hea, usaldatav, tubli, vastuvaidlematu, kummutamatu, vääramat, otsustav, kasulik, vajalik</i>

Tõlkijal võivad teise keele mõjul ununeda need lihtsad, suupärased ja mugavad asendusvariandid, mis muudavad teksti hõlpsalt loetavaks ja selgeks. Teisalt on selline kitsama tähendusega vaste leidmine tihti tülikas ja seepärast mööndakse sageli, et võõrsõna tõlkimine võõrsõnaga on kõige hõlpsam ja vahel ka otstarbekam tee. Olgu allpool toodud siiski hulgaliselt näiteid, kus *positiivne* pole tarvilik.

Tabel 23. Sõna *positive* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
1) <i>The report contains a number of <u>positive</u> recommendations.</i>	Raport sisaldab mitut <u>positiivset</u> soovitusi.	<i>hea, kasulik, tänuväärne, kiiduväärt, tere- tulnud</i>
2) <i>The appearance of ever-newer media is a <u>positive</u> development.</i>	Üha uuemate meediakanalite ilmumine on <u>positiivne</u> .	
3) <i>What is <u>positive</u>, though, is that the legal basis is founded on agriculture, the internal market and public health.</i>	<u>Positiivne</u> on aga see, et õiguslikuks aluseks on põllumajandus, siseturg ja rahvatervis.	
<i>The low turnout in European elections is a logical consequence of the fact that European citizens do not know what <u>positive</u> contribution European legislation can make to them and they do not believe their vote can have any influence.</i>	Kui Euroopa kodanikud ei tea, mida <u>positiivset</u> pakuvad neile Euroopa õigusnormid, ega usu oma hääle mõjujõusse, siis on selle loogiliseks tagajärjeks väike osavõtt Euroopa valimistest.	<i>head, kasulikku, tulutoovat, rõõmustavat</i>
<i>I also received <u>positive</u> signals for extending and deepening cooperation on my visit to the Central Asian nations last October.</i>	Oma külaskäigul Kesk-Aasia riikidesse eelmise aasta oktoobris sain <u>positiivseid</u> signaale koostöö pikendamise ja tihendamise kohta.	<i>nägin (tarmukat, agarat, energilist) soovi, tahtmist, indu</i>

<i>In my own country, the Scottish Government has taken <u>positive</u> steps to improve the nutrition within public institutions.</i>	Minu kodumaal on Šoti valitsus astunud <u>positiivseid</u> samme selleks, et parandada toitumist avalikes asutustes.	<i>tegusaid, edukaid, mõttekaid, kindlaid, tulemuslikke</i>
--	--	---

signal ja signaal

Nagu tabelist 24 ilmneb, võib *signal* kanda ingliskeelses lauses nii nimisõna, omadussõna kui ka tegusõna ülesannet. Peale selle on tal rohkelt tähendusnüansse.

Tabel 24. Sõna *signal* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>signal</i> (synonym.com, dictionary.com) Inglise keeles nimisõna, omadussõna ja tegusõna.	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
<i>alert, token, indication, cue, mark, sign, omen, communicate, warn, point, tell</i>	<i>märguanne, signaal, märk, märku andma</i> + sünonüümid <i>sümbol, jälg, tunnus, viide, orientiir, tähis, näpunäide, sümboliseerima, näitama, märguanne andma, viitama, tähistama</i>

Eestikeelsel *signaalil* ja *signaalimisel* nii palju ülesandeid ei ole. Küll aga on *signaal* kasutusel otseses ja piltlikus tähenduses nagu inglise keeles. Kahjuks vähendab ülekantud *signaali* kohtamine igas eurotekstis jällegi selle ainulaadsust. Tabelis 25 on mõni

võimalus, kuidas inglise *signal* selgemalt, neutraalselt ja ka teistsuguste kujundite abil meie keelde panna.

Tabel 25. Sõna *signal* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>With this report the European Parliament is sending the Commission a clear signal on the issues that are pivotal for aquaculture.</i>	Käesoleva raportiga saadab Euroopa Parlament komisjonile selge <u>signaali</u> vesiviljeluse tähtsaimate küsimuste kohta.	<i>edastab selge seisukoha/arusaama, näitab selgelt, millised ...</i>
<i>Our proposal sends a strong signal that we cannot stand by while women fall into poverty through a lack of social protection.</i>	Meie ettepanek annab tugeva <u>signaali</u> , et me ei saa istuda, käed rüpes, kui naised satuvad vaesusesse sotsiaalse kaitse puudumise tõttu.	<i>annab jõuliselt märku/mõista, näitab kindlalt, saadab kindla sõna</i>
<i>According to some signals, ratification could be possible by the end of 2009.</i>	Mõningate <u>signaalide</u> kohaselt võib ratifitseerimine toimuda enne 2009. aasta lõppu.	<i>kuuldavasti, mõne märgi järgi, on mõningaid teateid</i>
<i>We therefore await a positive signal from the European Commission.</i>	Me ootame Euroopa Komisjonilt <u>positiivset signaali</u> .	<i>selget märguannet / jah-sõna / rohelist tuld</i>

welcome ja tervitama

Eesti keeles on üldine komme tervitada siis, kui inimesed tahavad öelda üksteisele tere või võtavad kedagi vastu. Inglise keelendi *welcome* märgatavalt suurem tähendusala tahetakse meie keelde üle kanda üksnes selle ühe sõnaga, millel aga ei ole kõiki võõra keele varjundeid. Sõnaraamatud pakuvad tõlkijale siin õige keelendi leidmisel abi.

Tabel 26. Sõna *welcome* tähendusvarjundeid inglise ja eesti keeles

<i>welcome</i> (synonym.com, dictionary.com) Inglise keeles nimisõna, omadussõna, hüüdsõna ja tegusõna.	Tõlge (Silvet, Festart, keeleveeb)
<i>greeting, reception, accept, greet, recognize, receive, invite, wanted, agreeable</i>	<i>tervitus, vastuvõtt, külalislubakus, teretama, tervitama, vastu võtma, rõõmuga tervitama, tere tulemast ütleva, teretulnud, meelsasti lubatud, tervitavat, vastuvõetav, võtke heaks!, palun!, olge lahke!</i> + sünonüümid <i>hea meel, rõõmustama, pooldama, toetama, jaatama, soosima, õigeks pidama, poolt olema, meeldiv, sobiv, nõuetekohane</i>

Peale teretamise saab *tervitamist* EKSSi järgi kasutada ka mõne objekti heakskiitmisel. Selle viimasega ongi praegusel ajal veidi liiale mindud. Tundub, et elutuid asju tervitatakse meil ülemäära

palju. Algsest tähendusest veidi kaugemal on *tav*-kesksõna *tervitatav*, mis on sageli sobivam, kuid mis on samuti tuttavlikkuse tõttu teinekord tark millegi põnevama vastu välja vahetada.

Tabel 27. Sõna *welcome* tõlkimine

Originaal	Tõlge	Asendusvariante
<i>The Commission welcomes the text that we have now on the table.</i>	Komisjon <u>tervitab</u> seda teksti, mis on meie ees nüüd <u>laual</u> .	<i>väljendab heameelt, komisjonil on hea meel meie ees oleva teksti üle</i>
<i>The Commission welcomes Parliament's initiative to formulate an own-initiative opinion on the social economy.</i>	Komisjon <u>tervitab</u> Euroopa Parlamendi algatust koostada sotsiaalmajanduse kohta omaalgatuslik arvamus.	<i>pooldab/soosib ... ideed, leiab, et on teretulnud ... mõte, komisjonile meeldib ... mõte</i>
<i>At the NATO summit held in Bucharest in April 2008, the allies welcomed the political role which the European Union can have if it develops an action capability in the area of security and defence.</i>	2008. aasta aprillis Bukarestis toimunud NATO tippkohtumisel <u>tervitasid</u> liitlased poliitilist rolli, mida Euroopa Liit võib mängida, kui ta arendab oma tegevussuutlikkust julgeoleku- ja kaitsevaldkonnas.	<i>väljendasid liitlased heameelt, poolehoidu, pidasid õigeks</i>

<i>The euro has now been accepted, and enthusiastically welcomed by many citizens.</i>	Euro on omaks saanud ja paljud kodanikud on seda rõõmuga <u>tervitanud</u> .	<i>on selle rõõmuga vastu võtnud, rõõmustavad väga, neil on selle üle väga hea meel</i>
<i>This should also be welcomed by the industry, which will, of course, continue to be able to influence the implementation of the directive.</i>	Seda peaks <u>tervitama</u> ka tööstus, millel on muidugi jätkuvalt võimalik mõjutada direktiivi rakendamist.	<i>soosima, toetama, peaks meeldima/ sobima, olema meelepärane/meeltmööda ka tööstusele</i>
<i>Whilst EU funding in this area is to be welcomed, it is not fighting poverty.</i>	Kuigi Euroopa Liidu toetus sellele valdkonnale on <u>tervitatav</u> , ei aita see vaesusega võidelda.	<i>kiiduväärt, tere- tulnud, rõõmustav, oodatud, valmistab heameelt, paneb rõõmustama</i>

Moodsaid stampsõnu on veelgi. Näiteks *technical*, mis pole alati *tehniline*, *mapping*, mis ei viita alati *kaardistamisele*, *practically*, mis ei pruugi olla *praktiliselt*, *role*, mis ei tähenda alati *rolli*, *actor-player*, mis ei ole alati *osaleja*, *commitment*, mis ei näita alati *pühendumust*, *mission* ja *vision*, mis ei kanna alati *missiooni* ja *visiooni* tähendust. Kõiki üheülbalisi eurosõnu ei jõua käsitleda, paljusid on juba ka teistes allikates ja teiste sule abil uuritud.

Iga teksti eesmärk on jagada teavet. Miks mitte teha seda siis lihtsate, selgete ja sisukate sõnadega, pakkudes sel viisil lugejale värsket, arusaadavat ja keeleliselt üllatavat euroteksti.

STATISTIKATEKSTIDEST KEELETOIMETAJA PILGUGA

KRISTEL RESS

OÜ Päevakera juhataja, keeleteoimetaja

See artikkel juhib tähelepanu statistikakeelele kui ametikeele¹ ühele osale, mis tuleb kas lõikude või terviktekstina ette ka eurotekstides. Mõeldud on tekste, milles on esitatud rohkesti uurin- gutel põhinevaid arvandmeid ning mille autor teeb üldistusi mõne eluvaldkonna kohta kas ühe riigi piires või rahvusvaheli- selt. Mõneti puudutab järgnev ka statistika teaduskeelt, aga mitte peamisena.

Statistika on üks juhtimisteabe liike: tuleviku parema kor- raldamise jaoks on hädavajalikud tagasisaated, s.t arvandmete kogumine ja analüüsitulemustest järelduste tegemine. Niisiis on Euroopa Liidu otsusetegijatele oluline, et statistikatekstid oleksid kergesti mõistetavad.

Allpool vaadeldakse mõnda põhjust, miks statistikatekstid on siiski mõnikord raskesti loetavad, ning pakutakse toimetam- isnäidena paremaid variante. Loodetavasti leiavad siit peale keeleteoimetajate natuke mõtlemisainet nii need, kes aeg-ajalt uuringuandmete põhjal üldistavaid statistikatekste koostavad, kui ka need, kes võorkeelseid statistikatekste eesti keelde ümber panevad.

¹ Ametikeel on ühelt poolt ametiasutuse ja üksikisiku suhtluskeel, teiselt poolt ametiasutuste omavahelise suhtluse vahend. Vt ka Ametniku keelekäsi- raamat. Õigusaktide ja muude dokumentide koostaja abilise. 2., täiendatud trükk. Tallinn, 2003, lk 9.

IDEAALNE STATISTIKATEKST

Ametliku ja avaliku keele hulka kuuluv statistikakeel on olemu- selt neutraalne ja objektiivne. Statistikatekstid – nagu kõik teised tarbetekstid – võiksid olla hästi loetavad ja selged. Hästi loetavas tekstis mõistab lugeja kõikide sõnade tähendust, muu hulgas tänu sellele, et võõrsõnu kasutatakse üksnes siis, kui sobivat omasõna ei leidu. Ta saab nautida ühemõttelisi ja täpseid väljendeid ning piisavalt lihtsat lauseehitust.² Selge tekst on kindlasti ka loogili- selt üles ehitatud.

REAALNE STATISTIKATEKST

Sageli on eestikeelsed statistikatekstid ideaalist kaugel. Levinui- mad probleemid on mitmemõttelisus, ülemäärane teave ühes lauses, kantseliit, ebatäpsed ja ületarvitatud sõnad (sh tüvekordus lause ja lõigu piires), loetavust tunduvalt halvendavad liigpikad sõnad ja laused ning raskepärane süntaks.

RASKEPÄRASE STIILI TAGAMAID

Raskepärane stiil tuleneb muu hulgas asjaolust, et statistikateks- tides on erakordselt palju fakte – seetõttu on oht, et laused muu- tuvad liiga pikaks ja lause struktuur raskesti jälgitavaks. Teiseks on abstraktse teksti üldistatuse tase suhteliselt kõrge ning mida abstraktsem teema, seda keerulisemaks kipub muutuma keele-

² Reet Kasik, Mati Ereht, Tiiu Ereht, Eesti keele väljendusõpetus kõrgkooli- dele. Tartu, 2007, lk 31–32.

kasutus. Tegusõnadest tuletatakse nimisõnad, ent just tegusõna kujul öeldis on eestikeelse lause tuum³ ning tagab arusaadavuse. Kolmas märksõna on tekstisidusus: statistikatekstide eripära on arvukad tekstisisesed viited (nt *eelnenud aastaga võrreldes*). Neljandaks unustab autor vahel, kellele ta kirjutab. Näiteks meedias teaduslikke uuringutulemusi sõna-sõnalt refereerides ei ole arvestatud, et meediatarbijate sihtrühm erineb tunduvalt teaduskeele omast; eiratakse reeglit, mille järgi tuleb meedias kasutada neutraalsemat sõnastust kui erialakeeles.

Need ja teised tegurid põhjustavad ühte teksti kokku sattudes mõneski lugejas tõrjuva reaktsiooni – keeruline, kuiv, igav, arusaamatu. Statistikatekstile on raske leida isegi keeleteimetajat, kes seda ei pelgaks ning oskaks teksti niimoodi kohendada, et sisu mitte ei kannataks, vaid tänu paremale vormile tuge juurde saaks. Samas kehtib ka statistikateksti puhul nõue olla vastavuses kirjakeele normiga. Paljude ametnike, teadlaste jt töö oleks lihtsam, kui uuringutulemusi kajastavate tekstide autorid väljenduksid selgemalt ja ühemõttelisemalt.

KANTSSELIIDI KARID

Krista Kerge on üldistanud, et teksti ametlikkus on võrdelises seoses tekstis kasutatava süntaksi keerukuse ja abstraktsusega.⁴ Autori ja keeleteimetaja leksikaalsed ja grammatilised valikud määravad, kas abstraktne statistikatekst on lugejale kergesti vas-

³ Öeldis on lauses nii grammatilise kui üldjuhul ka semantilise struktuuri kese. Vt ka Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang jt, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Tallinn, 1993, lk 17 jj.

⁴ Krista Kerge, Kirjakeele kasutusvaldkondade süntaktiline keerukus. – Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. Tartu, 2002, lk 44.

tuvõetav või eeldab mõistmiseks sel alal vilunud vastuvõtjat (vt tabelit 1).

Kantseliidi ehk ametnike slängi alla saab liigitada suure osa statistikakeele varjukülgi: keerukus, ümberütlemine, ületäpsustamine, stampkeelendid, võõrmõjulisuus ja piiratud sõnavara.⁵ Liiane ja vales paigas kasutatud nominaalstiil on kantseliidi üks jooni, mis sööb lausest välja sisuka tegusõna. Nii nagu õigusteks-tides, on ka statistikatekstides liiga vähe tegusõnu ning nominaalstiili tõttu on keelekasutus üksluine.⁶ Kui püüda väljendada kõike nimisõnade abil, tuleb vähegi mõistliku lause moodustamiseks võtta siiski appi midagi tegusõnasarnast. Kõige „ohutumad” tunduvad olevat nõrga tähendusega tegusõnad, mis on oma algse tähenduse minetanud ning saanud loa vohada paberlikus keeles. Selliste tegusõnadena on tuntud *läbi viima, tegelema, teostama, sooritama, toimuma*. Et me kohtame neid tegusõnu kõikjal alates Eesti haldus- ja õiguskeelest ja eurotekstidest kuni raadioeet-rini, jääbki keelekasutajaile ekslik mulje, et see on hea ja järgimist väärt stiil.

⁵ Ametniku keelekäsiraamat. Õigusaktide ja muude dokumentide koostaja abilise. 2., täiendatud trükk. Tallinn, 2003, lk 9.

⁶ Samas, lk 118–125.

Tabel 1. Raskesti loetava teksti ja kergemini loetava teksti erinevusi

Raskesti loetav tekst – abstraktsem		Kergemini loetav tekst – konkreetsem	
Näiteid	Ülekaalus on pigem sisukad tegusõnad	Näiteid
1) <i>leiab aset uuringu teostamine</i> 2) <i>viib läbi töötajatele suunatud koolituse</i>	... nimisõnad, mis väljendavad ka tegevust (koos nn tühi-verbidega <i>teostama, toimuma, aset leidma, tegelema, läbi viima, olema</i> jmt)		1) <i>teeb/tehakse uuringut - uurib/uuritakse</i> 2) <i>koolitab töötajaid</i>
<i>kontole laekuvad summad suurenevad</i>	... nimisõnafaasid ehk nominalisatsioonid, rohked täiendid	... tegusõnafaasid, osalaused	<i>summad, mis laekuvad kontole, on suuremad</i>
<i>komisjoni poolt küsitakse</i>	... passiivilaused (<i>poolt-fraasid</i>)	... aktiivilaused, tegusõnaliselises tegumoes	<i>komisjon küsib</i>
<i>on kehtiv</i>	... lauselühendid, tegusõnade käändelised vormid	... osalaused, tegusõnade pöördelised vormid	<i>kehtib</i>

1) <i>reeglina, seoses, osas, lõikes, antud, nimetatud, omama, teostama</i> 2) <i>prioriteet üksuste lõikes</i> 3) <i>lt-määr-sõnad: koheselt, igakuiselt</i>	... paberlik keel, ülekasutatud väljendid, piiratud ja üksluine sõnavara	... neutraalne üldkeel, rikkalik ja asjakohane sõnavara	1) <i>reeglina → üldiselt, üldjuhul, harikult, tavaliselt, enamasti, ikka seoses → tõttu, puhul</i> jm <i>osas → kohta, asjus, poolest, üle, puhul, sageli ka liitsõnad</i> jm lause ümbersõnastamine <i>lõikes → kaupa, vahel, arvestuses, jooksul</i> <i>antud, nimetatud → see, selline, seesugune, niisugune</i> 2) <i>prioriteet üksuste lõikes → üksuste prioriteet</i> 3) <i>koheselt, igakuiselt → kohe, iga kuu, igal kuul</i>
<i>brüüfing, informatsioon, intranet</i>	... võõrsõnad	... omasõnad	<i>teabetund, teave, sisevõrk</i>
	... pikad laused	... lühikesed laused	

KEELEVALIKUD EI OLE ALATI MUSTVALGED

Ükski keelevahend ei ole üdini halb: küsimus on selles, kus ja kui sageli teda kasutada ning kas leksikaalse üksuse tähendus sobib konteksti või leidub mõni täpsem, sisukam ja vähem kasutatud väärt väljend, mis teksti rikastaks. Nii ei maksa sageli kõiki kesksonafrase pikast lausest välja toimetada, sest liiga palju osalauseid hakib teaberohe lause ära. Ning koos tegusõnast moodustatud nimisõnaga tühivõrkimise nimetatud võib teatud juhul olla sisukas ja ainuõige valik (näiteks *õigust teostama, oma tahtmist läbi viima*).

Nimisõnafraseid teevad teksti abstraktsemaks ning on ülemäärrases koguses taunitavad, ent vahel on abstraktsus vajalik, sest nimisõnade abil saab rääkida nähtustest ja nendevahelistest suhetest. Nominalisatsioonid ja osalused on kohased, kui on vaja osutada eri tegevuste seosele⁷ (näiteks *sekretär haldab pakkumuste vastuvõttu*).

Samamoodi on kuulda olnud eksiarvamust, et kaassõna *läbi* on nii halb, et tuleks kõnepruugist päris välja jätta. Taunitav on *läbi* eelkõige siis, kui ta tõrjub vahendi- ja abinõutähenduses ühenditest välja teised kaassõnad *tõttu, kaudu, teel, abil, varal, üle*, nagu osutab ÕS. Õigekeelsussõnaraamat ongi esmane allikas, mille poole võiksime sagedamini kontrolli mõttes pöörduda – see sisaldab oodatust enam vihjeid parema keelekasutuse kohta.

MIDA SAAB TEHA KEELETOIMETAJA?

Tabelis 2 on väike valik statistikatekstidest pärit katkeid ja nende parandusettepanekud. Alla on joonitud need lauseosad, millele keeleteimetajal tuleks kindlasti tähelepanu pöörata. Parandusi on

⁷ Mati Erelt, *Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused*. Tartu, 2006, lk 126.

kommenteeritud joone all, kusjuures korduva probleemi korral üksnes esimese esinemisjuhu juures.

Tuleb arvestada, et tihti on keeleteimetajal mitu valikuvõimalust. Sel juhul ei ole näitelauses esitatud kõiki variante, vaid tehtud valik. Peale selle on eeldatud, et keeleteimetajal on lubatud teksti muuta pigem vähem kui rohkem, mis on tavaline nii tõlke-tekstide kui sageli ka kitsamalt eurotekstide toimetamisel. Siinne keeleteimetamise variant ei ole lõplik ega välista lisaparandusi.

Tabel 2. Statistikatekstide keeleteimetamise näiteid

Toimetamata tekst	Toimetatud tekst
Prantsusmaal ja Iirimaa on sündide arv üks <u>kõrgemaid</u> ⁸ , <u>jäädes</u> naise kohta natuke alla <u>kahe</u> ⁹ lapse. Kõige väiksem on sündide arv ¹⁰ (alla 1,25 lapse) Tšehhis, Lätis, Poolas ja Slovakkias.	Prantsusmaal ja Iirimaa on sündide arv üks <u>suuremaid</u> : <u>natuke alla 2 lapse naise kohta</u> . Kõige <u>vähem sündis naise kohta lapsi</u> (alla 1,25 lapse) Tšehhis, Lätis, Poolas ja Slovakkias.

⁸ Kõrge või madal saab eesti keeles olla üksnes tase (sageli ühenditena sõnaga *määr*), mitte nähtus ise, hulk ega arv. Eesti keeles on *kõrge, madala* ning neist tuletatud tegusõnade (*tõusma, langema* jmt) ja nimisõnade (*tõus, langus* jmt) kasutusala märksa ahtam kui näiteks vene ja inglise keeles. Peale selle sobib mõnel puhul ka muu, sisukam tegusõna, näiteks *eluiga kõrgeneb* → *eluiga suureneb* või *pikeneb*. Vt ka Uno Liivaku, *Kõrge, kõrgendatud ja madal*. – Kirjakeel ja kirjasõna. Tallinn, 1999, lk 72–73; ning Maire Raadik, *Kõrge, kõrgenema, kõrgendama*. – Keelenõuanne soovitab. Tallinn, 1996, lk 14–17.

⁹ Arvurohkes tekstis võiks ka arvud 1–10 olla ühtluse põhimõttel kirjutatud sõnaga. Vt ka Argo Mund, *Arvukirjutusmuresid*. – Keelenõuanne soovitab 4. Tallinn, 2008, lk 218–229.

¹⁰ Stiiliparandus: kordub eelmise lause *sündide arv*. Väljendi abstraktsust on võimalik ka statistikatekstis teatud koguses vähendada, ilma et sisu sellest kaotaks või teksti stiil naeruväärseks muutuks.

Toimetamata tekst	Toimetatud tekst
Eurobaromeetri uuring näitab, et Euroopa Liidu <u>elanikest</u> ¹¹ <u>64 %</u> ¹² <u>tegeleb spordiga</u> vähemalt korra nädalas. Kõige <u>kõrgem</u> on see <u>protsent</u> Soomes, kus 83% <u>vastanutest</u> osales mingis füüsilises tegevuses <u>kas siis</u> huvi-, spordi- või vabaajategevuse <u>raames</u> .	Eurobaromeetri uuring näitab, et <u>64%</u> Euroopa Liidu <u>elanikke</u> teeb sporti / spordib vähemalt korra nädalas. Kõige <u>suurem</u> on see <u>näitaja</u> Soomes, kus 83% <u>vastanuid</u> osaleb mingis füüsilises tegevuses (<u>huvi-, spordi- või vabaajategevuses</u>).
<u>Olulisemate</u> ¹³ <u>järeldustena</u> saab <u>välja tuua</u> , et <u>teadlikkus</u> soolise <u>ebavõrdsuse</u> ning võrdõigusslikkuse <u>vajalikkuse osas</u> ¹⁴ ei ole <u>kõrge</u> , kuid on võrreldes <u>2005</u> ¹⁵ <u>aastaga</u> mõnevõrra <u>tõusnud</u> . Naised <u>tajuvad ja on enam kokku puutunud</u> soolise <u>ebavõrdsusega</u> ¹⁶ .	<u>Peamiste</u> järeldustena saab <u>esile tuua</u> , et <u>teadlikkus</u> soolisest <u>ebavõrdsusest</u> ning võrdõigusslikkuse <u>vajalikkusest</u> ei ole <u>suur</u> , kuid on võrreldes <u>2005. aastaga</u> mõnevõrra <u>kasvanud</u> . Naised <u>tajuvad soolist ebavõrdsust enam ja on sellega sagedamini kokku puutunud</u> .

¹¹ Seestütlev kääne ei ole protsentidega seotud mitmusliku laiendi puhul sageli ei ainus ega ka parim võimalus. Peale selle on täheldatud seestütleva (nagu ka alaleütleva) käände liigtarvitust teiste käänete ja kaassõnaseoste arvelt. Vt ka Sirje Mäearu, Alaleütleva liig- ja vaegtarvitus. – Õigus ja keel. Tallinn, 2000, lk 122–128.

¹² Eesti kirjakeele reeglite kohaselt ei jäeta arvu ja protsendimärgi vahele tühikut, ehkki trükitehnilistel põhjustel on Euroopa Liidu Teatajas ilmuvatele ELi tekstidele selline tühiku jätmise nõue kõikides keeltes kehtestatud; vt Euroopa Liidu Ametlike Väljaannete Talituse institutsioonidevahelist stiilijuhist; <http://publications.europa.eu/code/et/et-360400.htm>.

¹³ Juba mõnda aega on keelehooldajad ja -toimetajad täheldanud, kuidas *oluline*, *oluliselt* tikub laiendama oma tähendust sinna, kus see eesti keelele seni omane pole olnud ning kus on juba olemas hulk sisukaid väljendeid (*tundu-*

Meeste suuremat osalust lastega <u>tegelemisel</u> toetab <u>valdav enam</u> ¹⁷ <u>eestimaalastest</u> , nii <u>naistest kui meestest</u> (vt Joonis 3). Naised <u>olid selle väite osas oluliselt soosivamad</u> .	Meeste suuremat osalust lastega <u>tegelemises</u> toetab <u>valdav osa eestimaalasi</u> , nii <u>naiste kui ka meeste seas</u> (vt <u>joonist/ joonis 3</u>). Naised soosisid seda väidet <u>märksa/märkimisväärselt/tunduvalt</u> enam.
<u>Suurim hõive langus leidis</u> 2009. aastal <u>aset</u> ehituses ja töötlevas tööstuses (tekstiili- ja rõivatööstuses, toiduainete <u>tootmine</u> , puidutööstuses).	2009. aastal <u>langes hõive määr kõige enam</u> ehituses ja töötlevas tööstuses (tekstiili- ja rõivatööstuses, toiduainete <u>tootmises</u> , puidutööstuses).

valt, märksa, märkimisväärselt jmt). Üldjuhul ongi sõnal *oluline* sel puhul kesk- või ülivõrde väljendamise roll ning ta pole enam sõna *tähtis* sünonüüm. Täendusvälja on venitatud veelgi suuremaks, näiteks kulunud väljendis *olulise tähtsusega*. Kahtluse korral tasub ühe võttena asendada *oluline* väljendis *tähtsaga* ning vaadata, kas tähendus jäi samaks, samuti võib proovida pöörata hetkeks lause tähenduse vastupidiseks ja katsetada, kas *olulise* asemele sobiks *ebaoluline* – kui väljend neile kahele testile vastu ei pea, pole *oluline* seal tõenäoliselt parim keelevalik.

¹⁴ Sõna *osas* tõrjub välja nii sisukamaid kaassõnu kui ka käändega väljendatavat rektsiooni (ÕS: *teadlikkus eesmärgist*).

¹⁵ Järgarvu järele pannakse punkt ja punkti järel on tühik.

¹⁶ Sidesõnaga *ja* keelendeid rinnastades on jäänud autoril tähele panemata asjaolu, et nende rektsioon on erinev: tegusõna *tajuma* nõuab enda järele osastavas käändes sihitist, ent *kokku puutuma* järel on vajalik kaasaütlevas käändes laiend. Vt ka Mati Ereli, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Tartu, 2006, lk 77–82.

¹⁷ Tautoloogia taunitav juhtum, sest *enamus* tähendab ÕSi järgi arvulist ülekaalu omaettegi. Vt ka Uno Liivaku, Sõnad sõlmes ja üksteise kukil. – Õiguskeel 1997, nr 4, lk 8–11.

Toimetamata tekst	Toimetatud tekst
2010.a uuringus selgub, et varasema 5 aasta jooksul on välismaal töötanud 12 protsenti elanikkonnast ¹⁸ ehk orienteeruvalt ¹⁹ 112 000 inimest (95%lise ²⁰ töenäosusega jääb välismaal töötanud inimeste arv 92400 ²¹ ja 132 800 vahele).	2010. a uuringust selgub, et viimase viie aasta jooksul on välismaal töötanud 12% rahvastikust ehk ligikaudu 112 000 inimest (95% töenäosusega on välismaal töötanud inimeste arv 92 400 ja 132 800 vahel).

KUIDAS EDASI?

Statistikatekstid ei pea olema tingimata raskesti loetavad ning me ei peaks kandma levinud vigu tekstist teksti. (Paljudele artiklis osutatud konarustele on keeleteimetajad juhtinud tähelepanu juba aastakümneid.) Nagu igal muul teemal, on ka statistiliste uuringute tulemustest võimalik kirjutada selgelt ja arusaadavalt, lugejat silmas pidades. Uurijad on esmatähtsa tegurina nimetanud sõnavalikut: kõige võõram ja abstraktsem teemagi muutub mõistetavaks, kui lugeja saab igast sõnast aru ning need on lühikesed, täpse sisuga ja eelistatavalt omasõnad.²² Statistikateksti

¹⁸ Võõrmõjulise ning sageli paberlikuna mõjuva *elanikkonna* asemele sobib sõltuvalt kontekstist *rahvastik*, *rahvas* või *elanikud*. Vt ka Ellen Uuspõld, Argo Mund, Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteimetajale. Tartu, 2009, lk 82.

¹⁹ Pigem *ligikaudu*, *umbes* või *orienteerivalt* (ÕS).

²⁰ Argo Mund, Arvukirjutusmuresid. – Keelenõuanne soovitab 4. Tallinn, 2008, lk 218–229.

²¹ Alates viiekohalisest arvust rühmitatakse arve eestikeelses tekstis sisetühikuga kolmekaup (lõpust alustades).

²² Ametniku keelekäsiraamat. Õigusaktide ja muude dokumentide koostaja abiline. 2., täiendatud trükk. Tallinn, 2003, lk 12–13.

kirjutajal ja keeleteimetajal tasub silmas pidada kolme küsimust, millest sõltuvad keelevelikud: kus tekst kasutusele tuleb, kes teda kasutab ja milleks teda kasutatakse.²³

²³ Reet Kasik, Mati Erelt, Tiiu Erelt, Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele. Tartu, 2007, lk 9.

PIMEDAS TOAS

HILLE SALUÄÄR

*vabakutseline tõlkija ja toimetaja,
Tallinna Ülikooli õigustõlke lektor*

Anule, Raivole, Taimale – minu õpetajatele

Ka parimad meie seast eksivad, seda teavad kõik professionaalsed tõlkijad ja toimetajad. See ei ole toimetajate väljamõeldis, omaenese ameti õigustamiseks. See lihtsalt on nii.

Hoolikas otsija leiab igast tekstist midagi parandada. „Sõltumata tõlke kvaliteedist on toimetaja paranduste arv leheküljel konstantne,” on öelnud Eesti Õigustõlke Keskuse kunagine noor tõlkija Andres Aule ja kirjutanud „Inglise-eesti õigustõlke käsiraamatu”, et kaitsta toona veel algajaid eurotõlkijaid toimetajate omavoli eest. Lihtsalt vahe on selles, et viletsas tõlkes parandab toimetaja hädavajaliku, heas tõlkes hakkab stiili lihvima ja mõnda – sageli algajat – toimetajat ähvardab oht teha igasse lõiku haiguste-ravi-kontrollitud-stiilis parandusi, et näidata oma kohalviibimist.

Vea mõiste on ühteaegu nii objektiivne kui ka subjektiivne. Ühelt poolt teeb tõlkija, mida algajam, seda rohkem, objektiivseid vigu – tõlkija ei tunne tõlgitavat ainet, tema tekst ei anna edasi originaali mõtet, sassis on loogika, midagi olulist on puudu või üle. Toimetaja peab parandama peale sisu ka õigekirja-, grammatika- ja süntaksivigu, ühtlustama tõlkija käekirja kokkulepitud stiili- ja vormistusreeglitega jms. Seda sorti vead kogemuse kasvades vähenevad. Toimetaja kutseoskus, mida algajad toimetajad aastatega omandama peavad, on seejuures mitte minna liiale, mitte hakata üle toimetama, mitte teha mõttetuid parandusi, mis raiskavad nii enda ja tõlkija närve kui ka aega. Tõe huvides tuleb

lisada, et sama hästi võib vigu teha ka toimetaja. Sest ka tema on inimene.

Teiselt poolt on toimetamises igal juhul teatav annus subjektiivsust. Esiteks on toimetajal mingi ettekujutus iseendast ja oma teadmistest. Teiseks on tal mingi arvamus tõlkijast ja tema tasemest. Kolmandaks on oluline nii tõlkija kui ka toimetaja vanus, positsioon, ametikoht, institutsioon. Need kõik mõjutavad toimetaja suhtumist tõlkesse. Olen omal nahal kogenud, kuidas *annab jumal ameti, annab ka mõistuse*. Tähtsas asutuses töötaval toimetajal peab olema hingesuurust ja elukogemust, et teha vahet iseenese tarkusel ja institutsiooni sisendatud ametiuhkusel ning ära tunda hea tõlkija hea tõlge. Niisamuti olen kogenud seda, kuidas pikaaegne isiklik sümpaatia tõlkija vastu pehmendab vigadesse suhtumist ning kuidas anonüümse tõlkija tööd parandades võib kergesti tekkida võõraviha.

Mõistagi on tõlgete subjektiivse hindamise vältimiseks välja mõeldud mitmesuguseid süsteeme. Tõlkemagistreid koolitades oleme püüdnud tõlgete hindamist peensusteni kirjeldada, vigu tüpologiseerida. Me peame andma üliõpilastele enne hindamist teada, mida neilt täpselt tahetakse ja mida on väga hea hinde saamiseks vaja teha. Üliõpilasele ei saa öelda, et „ma panen sulle subjektiivse hinde”. Niisamuti on asutused, kes tõlketurult tõlkeid sisse ostavad, loonud oma hindamiskriteeriumid ja -süsteemid. Üliõpilased ja vabakutselised tõlkijad on mingis mõttes sarnased: mõlemad huvitab tõlketöö eest saadav hinne. Üliõpilane tahab head tunnistust, vabakutseline aga head reitingut. Kuna kaalul on saatus (ja raha), ei ole tore, kui selle üle otsustaks kellegi subjektiivne suva. Mind kui toimetajat on viis aastat tööd tõlkemagistrantidega distsiplineerinud – ma märkan ja parandan ainult objektiivseid vigu, mida suudan must-valgel kaitsta ja põhjendada. Kõik mis üle selle, kipub olema subjektiivne ja jääb hindamise juures mängust välja.

Nagu öeldud, jääb kogemuse kasvades teatavaid tõlkevigu vähemaks. Tõlkija õpib iga päevaga paremini tundma oma tõlgi-

tavat valdkonda, harjutab kätte mitmesugused vormireeglid, õpib lähtekeelt ja eesti keelt. Kuid niisama kindel on, et tõlkija ei saa kunagi „valmis”. Peaaegu iga tekst räägib millestki, mis on meie jaoks uus, mida me peame õppima, milleni me peame kasvama. Mõnikord on vaja paari lehekülje või isegi paari lause tõlkimiseks läbi lugeda kümneid lehekülgi taustatekste. Mõnikord aga ei aita seegi: kui tekst on N asutuse koosoleku lakooniline protokoll ja tõlkijat koosolekul kohal ei olnud, jääb tal üle mõne rea sisu üksnes mõistatada. Või kui originaalteksti kõneleja ei räägi oma emakeeles, peab tõlkija, näiteks subtiitreid tõlkides, teinegi kord lihtsalt välja mõtlema, mida kõneleja tegelikult öelda tahtis. Silmapiir nihkub eest ära, lähteteksti sõnades jääb informatsiooni väheks ning tõlkija kobab pimedas toas.

Kogemus üksi ei tee kedagi heaks. Kogenud tõlkija võib olla andekas, aga lohakas. Kogenud tõlkija võib tunda end nii targana, et ta ei viitsi enam midagi uurida. Ja on täheldatud, et kui tõlkija teab, et tema tõlget toimetatakse ja originaaliga võrreldakse, siis jätab ta meelega osa tööd toimetajale. Olgu see siis lause silumine või, kui tõlkija-toimetaja töötavad sõbraliku meeskonnana, kokkulepe „otsi sina see fakt välja, ma tean, et sa leiad selle kiiremini kui mina”. Kaks pead on kaks pead.

Eespool nimetatud vigu saab visa töö ja püüdlikkusega vältida (või siis leppida teadmise, et oledki lohakas või ahta silmaringiga), aga on üks tüüp vigu, mille eest ei ole kaitstud ilmselt mitte ükski, ka hea ja kogenud tõlkija. Näiteks sa näed, et tekstis on *spring* ja tõlgid selle *suveks*. Või tekstis on *four* ja sa tõlgid selle *viieks*. Või tekstis on *ostrich* ja sa tõlgid selle *austriks*. Olgugi et numbreid ühest kümneni ja aastaaegu õppisid koolis hea mitukümmend aastat tagasi ... Ilma mingi vajaduseta konverteerida jätsin ise toimetajana ükskord kahe silma vahele, et eurod olid tõlgitud kroonideks. Seda märkas alles minust järgmine toimetaja. Olgu, seda juhtub tegelikult harva. Aga kui juhtub, siis ei jõua ära imestada, miks see juhtub. Võib-olla unistas tõlkija parajasti suvepuhkusest. Võib-olla on tõlkija alati vieline tahtnud olla.

Võib-olla tuli meelde peen õhtusöök veini ja austritega. Võib-olla lõi välja alateadlik patriotism. Tõlkijad on elava kujutlusvõimega inimesed – teisiti ei saakski – ja on ka näiteid, kus seda laadi pisi-vigade peale ehitatakse lehekülgedepikkune loogiline, aga vigane lugu. Näiteks *Eisbahn*'i ja *Eisenbahn*'i sassiajamisest konstrueeris üks vilunud tõlkija kunagi täiesti usutavalt *järvel liugles uisutajate rivi*, selle asemel et öelda *rong sõitis ümber järve*. Lugeja, kes lugedes ei võrdle teksti originaaliga, ei saa iial teada, et midagi on valesti. Aga toimetaja hõõrub käsi ja ütleb: näete nüüd, selleks ongi mind vaja!

Toimetaja leib on kibe. Meie töö sisendab pessimismi. Me näeme enda ümber, s.t tekstides, aina häda ja lohakust. Me otsime vigu ja tunneme äraspidist rõõmu, kui neid leiame. Sest vigade leidmine annab meile tunde, et me oleme tööd teinud ja TARGEMAD kui ... Selleks aga, et toimetajad ei muutuks õelaks ja üleolevaks, võib peale omaenese hingesuuruse kohustusliku treenimise soovitada veel üht abinõu: toimetaja peaks olema toimetajatööga samal ajal ka tegevtoolkija – ja ilmingimata laskma oma tõlkeid toimetada. See on kahel põhjusel tore: esiteks on tõlkimine palju helgem töö kui toimetamine – sa teed midagi täiesti uut. Ja teiseks: nii saab toimetaja omal nahal aru, et tõlkija rollis näeb inimene tekste teise pilguga. Ka kõige kõiketeadvam toimetaja avastab endast kahtlusi ja ebakindlust, aukartust tõlkija töö ees ...

Tõlkija näeb teksti kitsamalt, toimetaja laiemalt. Kujundina: tõlkija siseneb võrkeelsesesse teksti nagu pimedasse tuppa ja paneb seal tule põlema. Ta lükkab kapid-lauad-toolid oma kohale, rullib vaiba lahti ja katab laua – ent vaatab seejärel oma kätetööd pisut pimestunud silmadega. Ta on enda arvates kaoses korra loonud. Toimetaja tuleb sellesse elamiskõlblikuks muudetud tuppa, kus tuli juba põleb, tõlkija järel. Halva tõlke või halva toimetaja puhul võetakse ette suuremat sorti mööbeldamine, hea tõlke puhul on heal toimetajal vaja ainult sohval mõnd patja kohendada, linik laual sirgu lükata. Et lugeja võiks tulla.

TÕLKIJAKOOLITUS TALLINNA ÜLIKOOLIS. EUROKEELE UURIMISSUUNAD – MIS TEHTUD, MIS TEOKSIL

TRIIN PAPPAL

Tallinna Ülikooli kirjaliku tõlke lektor

TÕLKIJAKOOLITUS TALLINNA ÜLIKOOLIS

Tallinna Ülikoolis on tegeletud tõlkijate ja tõlkide koolitamisega juba alates 2002. aastast. Nii kirjalik kui ka suuline tõlge on avatud magistriõppe õppekavad, s.t et õppima on oodatud erinevate erialade lõpetanud, mitte ainult filoloogid. TLÜ kirjaliku tõlke õppekava on väga suures osas praktilise suunitlusega õppekava, kus õppetöö koosnebki peamiselt tõlkimisest. Meie eesmärk on aidata tudengitel luua erinevate tekstitüüpide tõlkimise strateegiaid, kuid me õpetame ka terminoloogiat ja tõlketehnikat (tõlkemälu, masintõlget, lokaliseerimisvahendeid jms). Õppekava on koostatud nii, et tõlgitakse võõrkeelest eesti keelde ja seetõttu eeldame oma tudengitelt ja tudengikandidaatidelt pigem väga head eesti keele oskust kui suurepäraseid teadmisi võõrkeeles.

TLÜ kirjaliku tõlke õppekava eesmärk on luua võimalused kõrgetasemel erialase kompetentsuse kujunemiseks ja erialatekstide tõlkimisel süvateadmiste saavutamiseks. Soovime, et tudengid saaksid eeldused kujuneda professionaalseks tõlkijaks, tõsta ühiskonnas tõlkija eriala prestiiži ja parandada avaldatavate tõlgete kvaliteeti. Väga oluline on see, et meie lõpetajatel oleksid kujunenud teadmised tõlkimise olemusest, tõlketurust ja tõlke-eetikast,

kuid peale selle ka oskus teha argumenteeritud ja konstruktiivset tõlkekriitikat ning põhjendada enda tehtud tõlkevalikuid.

Peale praktilise tõlkimise on õppekavas oluline suund ka teadusliku uurimistöö tegemine. Stuudiumi lõpetamiseks koostavad kirjaliku tõlke magistrandid täismahus magistr töö, mis vastab akadeemilistele tavadele. Magistritel on soovi korral võimalus jätkata doktoriõppes.

Andrew Chesterman ja Jenny Williams on defineerinud tõlget kui sihtkeelset teksti, mis on pandud ümber lähtekeelse teksti põhjal mingil kindlal eesmärgil, ning kirja pannud tõlketeaduse peamised uurimissuunad.

1. Teksti analüüs ja tõlge: lähteteksti analüüs, tõlgete ja lähteteksti võrdlemine, tõlgete ja sihtkeeles eksisteerivate samalaadsete originaaltekstide võrdlemine, tõlkeprotsessi kommenteerimine.
2. Tõlke hindamine.
3. Žanri tõlge: draama, luule, proosa, religioossed tekstid, lastekirjandus, turismitekstid, tehnilised tekstid, juriidilised tekstid.
4. Multimeedia tõlkimine: dubleerimine, subtitreerimine.
5. Tõlketehnika: tarkvara hindamine, tarkvara lokaliseerimine, tõlketehnika mõju hindamine, veebilehtede tõlkimine, tõlketehnika tõlkijakoolituses.
6. Tõlkimise ajalugu. Kes? Mida? Miks? Kuidas?
7. Tõlke-eetika: erinevat laadi eetilised küsimused, kultuurilised ja ideoloogilised tegurid, isiklik eetika vs. professionaalne eetika.
8. Terminoloogia ja sõnastikud.
9. Suuline tõlge: kognitiivne uurimus, bihevioristlik uurimus, lingvistiline uurimus, sotsioloogiline uurimus, eetika, ajalugu, suulise tõlke koolitus, tõlke hindamine, suulise tõlke eri liigid.
10. Tõlkimise protsess: töömeetodid, tõlkija peas toimuva analüüs.

11. Tõlkijakoolitus: õppekava koostamine, õppekava elluviimine, peamised probleemid, professionaalsus.

12. Tõlkija elukutse.

Ülaltoodust lähtudes on ka TLÜ kirjaliku tõlke magistr tööteemade valik suhteliselt lai ja vaba, põhimõtteliselt sobivad kõik teemad, mis on seotud tõlkimisega (sh ilukirjanduse tõlkimisega). Kuid magistr töö jaoks ei ole lubatud koostada ainult sõnastikku või tõlkida raamatut. Koostatud sõnastik või tõlge võib olla magistr töö materjal (ka kellegi teise tehtud sõnastik või tõlge), kuid mitte töö ise, ja see paigutatakse töö lisasse ehk nõutud mahu arvestusest välja.

On hea meel tõdeda, et ülalnimetatud uurimissuundadest on praegu katmata üksnes suulise tõlke uurimine ja kõigil teistel teemadel on kaitstud mitu magistr töö.

EUROKEELE UURIMISSUUNAD JA KAITSTUD MAGISTR TÖÖD

Eurokeelt on magistr töödes uuritud mitmest aspektist ja alljärgnevalt tulebki neist pikemalt juttu.

Kõige esimene eurokeele probleeme lahkav magistr töö kaitsti TLÜs 2005. aastal. Selle töö autor on Tuuli Hallang, juhendaja Hille Saluäär ning töö pealkiri „Tõlketüübid õigustõlke ajaloos empiirilise sissevaatega Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimisse”.

Tuuli Hallang käsitles oma töös õigustekstide tõlkimist – teemat, mida oli 2005. aastal Eestis väga vähe käsitletud, ning mis on tegelikult ka praegu aktuaalne, kuna iga päev tõlgitakse eesti keelde sadu lehekülgi Euroopa Liidu õigusakte. Samuti töötab Eestis hulgaliselt tõlkijaid, kes teenivad oma igapäevast leiba õigustekstide tõlkimisega, kuid kes ei ole ehk kunagi leidnud aega juurelda oma töö teoreetiliste tagamaade üle või uurida õigustekstide tõlkimise ajalugu.

Magistr töö koosneb neljast osast: esimeses antakse ülevaade õigustekstide eripärast ja nende asetusest tekstitüpoloogias; teises kirjeldatakse õigustõlke ajalugu; kolmandas räägitakse Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimise praktikast – s.o väga väärtuslik materjal algaja eurotõlkija jaoks; neljandas kirjeldatakse autori korraldatud empiirilist uurimust Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimise kohta.

Empiirilise uurimuse eesmärk oli välja selgitada, kas tõlked on pigem sõnasõnalised või idiomaatilised ning kas eri keeltes on kasutatud sama tõlketüüpi (analüüsiti eesti, saksa ja soome keele põhjal koostatud korpust). Lausete arvu võrdlemisel selgus, et eesti keele tõlkijad on originaali laused tõlkinud üksühele. Saksa keelsetes tõlgetes leidis kaks erinevust: ühel korral oli kolm lauset tõlgitud kaheks ja ühel korral üks lause kaheks. Mõlemad muudatused olid tehtud preambulis. Kui Euroopa Liidu määrused (ja direktiivid) üksteisele viitavad, siis tavaliselt regulatiivosale, mitte preambulile, seega ei ole lausete arvu muutmine preambulis nii oluline muudatus kui regulatiivosas.

Soomekeelsetes tõlgetes oli muudatusi kõige rohkem – koguni viis. Kõigil viiel korral oli originaali ühelauseline lõik tõlgitud soome keelde kahe lausega, seega olid muutused tehtud parema loetavuse huvides. Neli muudatust oli tehtud preambulis ning üks regulatiivosas – seega on soome keele tõlkijad ainsana muutnud selle korpuse järgi määruste regulatiivosa lausete arvu.

Ka funktsionaalsete sõnade tõlkimisel on originaali kõige rohkemalt järginud Eesti tõlkijad ja kõige vähemalt on suhtunud Soome tõlkijad. Eestikeelsetes tõlgetes oli funktsionaalsete sõnade väljajätte 14 korral, saksa keeles 18 korral ja soome keeles 24 korral. Näiteks sõna *however* tõlkimisel on Eesti tõlkijad eiranud EÖKK inglise-eesti õigustõlke käsiraamatu soovitus mitte alustada lauset sõnaga *siiski*. *However* oli eesti keelde tõlgitud neljal korral seitsmest ning iga kord oli *siiski* originaali kopeerides lause alguses.

Seega olid uurimuse põhjal erinevused eesti-, saksa- ja soomekeelsete tõlgete vahel olemas, kuigi mitte eriti suured. Siiski paistavad tulemused viitavat teatud seaduspärasusele.

Teine eurokeelealane magistr töö kaitsti 2006. aastal ja selle autor on Ingrid Hinojosa, juhendaja Hille Saluäär ja töö pealkiri „Terminoloogiline adekvaatsus õigusaktide tõlgetes Euroopa Ühenduse toiduvaldkonna õigusaktide näitel”.

Töö esimeses peatükis on antud lühiülevaade oskuskeelest ja selle osast õigusaktide keeles. Töö autor on välja toonud termini omadused ja õigusaktides kasutatavate terminite tõlkimisele esitatavad nõuded. Muu hulgas antakse ülevaade õigusaktide tõlkekvaliteedile ja tõlkijale esitatavatest nõuetest ning sellest, mida mõistetakse adekvaatsuse all õigusaktide terminite tõlkimisel.

Teine peatükk sisaldab lühiülevaadet Eesti liitumisläbirääkimistest Euroopa Liiduga. Pikemalt on kirjeldatud Euroopa Ühenduse õigusakte ja nende osatähtsust liikmesriigi õiguses. Magistr töö kolmas peatükk on uurimus Euroopa Ühenduse toiduvaldkonda reguleerivate õigusaktide tõlgete kohta. Uurimuses analüüsitakse terminite tõlkeid ja põhjendatakse, miks mõnda tõlget ei saa pidada adekvaatseks, ning selgitatakse välja adekvaatsed tõlkevasted.

Uurimuses toodud näidete põhjal võib öelda, et terminite tõlgetes on terminitele esitatud nõudeid rikutud. Üks põhjus on tõlkija asjatundmatus, mis tähendab ka seda, et tõlkija ei ole osanud kasutada ja analüüsida olemasolevaid materjale. Samuti on tõlkimisel segadust tekitanud lähedased mõisted ja teiste valdkondade õigusaktides kasutusel olevad samakujulised terminid. Tõlgetes võib kohata ka ilmselgeid hooletusvigu, mille põhjus võib olla kiirustamine. Ebaadekvaatsed tõlkevasted võivad tekitada probleeme õigusakti mõttest arusaamisel. Töö autor leiab, et näidetes toodud ebaadekvaatseid tõlkevasteid oleks olnud võimalik vältida. Tõlkijatel oleks eeldanud see rohkem teemasse süvenemist ja oskust kasutada abimaterjale. Hooletusvigasid annaks vältida, kui tekst korralikult läbi lugeda. Kindlasti tuleks kontrollida, et sama termin oleks tõlgitud tekstis ühtemoodi.

Kolmas eurokeele uurimistöo kaitsti 2010. aasta kevadel. Selle autor on Kadi Mihkla, juhendaja Hille Saluäär ja töö pealkiri „Võõrsõnad Eesti õigusaktides ja Euroopa Liidu õigusaktide tõlgetes”¹.

KOOSTAMISEL OLEVAD EUROKEELEALASED UURIMISTÖÖD

Peale kaitstud tööde on koostamisel veel mitu magistr töö:

- „Euroopa Liidu keskkonnavalase terminoloogia loome” (autor Mariliis Tamm);
- „Õiguskeele maailm. Keeles esinevate spetsiifiliste nähtuste väljatoomine õiguskeeles korpusmeetodil” (autor Liisa Lokke);
- „ELi institutsioonide ja detsentraliseeritud asutuste nimede kasutuse järjepidevus inglise, eesti, soome, rootsi ja taani keeles Euroopa Liidu kodulehe näitel” (autor Heidi Saar)².

TLÜ kirjaliku tõlke õppejõud ja tudengid loodavad, et koostatud eurokeele uurimistöödest on praktilist kasu nii kõikidele ELi institutsioonides töötavatele tõlkijatele kui ka kogu valdkonnale laiemalt.

¹ Töö kohta saab pikemalt lugeda käesoleva kogumiku artiklist „Raskused oma- ja võõrsõna valikul”. – Toimetaja märkus.

² Töö kohta saab pikemalt lugeda käesoleva kogumiku artiklist „Euroopa Liidu institutsioonide ja ametite nimede kasutuse järjepidevusest”. – Toimetaja märkus.

KIRJANDUS

- Hallang, Tuuli, Tõlketüübid õigustõlke ajaloos empiirilise sis-sevaatega Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimisse. Magistritöö. Tallinna Ülikool, 2005.
- Hinojosa, Ingrid, Terminoloogiline adekvaatsus õigusaktide tõlgetes Euroopa Ühenduse toiduvaldkonna õigusaktide näitel. Magistritöö. Tallinna Ülikool, 2006.
- Mihkla, Kadi, Võõrsõnad Eesti õigusaktides ja Euroopa Liidu õigusaktide tõlgetes. Magistritöö. Tallinna Ülikool, 2010.
- Tavast, Arvi, Triin Pappel, TLÜ kirjaliku tõlke magistr tööde koostamise juhend. Tallinna Ülikool, 2009.
- Williams, Jenny, Andrew Chesterman, *The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester, 2002.

RASKUSED OMA- JA VÕÕRSÕNA VALIKUL

KADI MIHKLA

Tallinna Ülikooli tõlkemagister

Viimase kahekümne aasta jooksul toimunud kiirete muutuste tõttu ühiskonnas on märgatavalt suurenenud inglise keele mõju eesti keelele. Ühest küljest on keele areng loomulik nähtus. Iga keel areneb ja laenab teistelt keeltelt kogu aeg midagi. Pole keelt, mis ei sisaldaks teiste keelte sõnu ja muid mõjusid. Teisest keeltest laenamine tavaliselt rikastab ja mitmekesistab keelt. Teisest küljest aga nähakse võõrmõjude kiires pealetungis ohtu, mis keele rikastamise asemel võib seda hoopis vaesemaks muuta ning mille tagajärjel kaotab keel omapära. Räägitakse tarbetutest võõrsõnadest, mis võetakse olemasolevate asemel kasutusele, aga mille tähendus ei pruugi lugejale enam nii selge olla. Peale selle laieneb seniste võõrsõnade tähendus. Pealegi on suured muutused ühiskonnas – Eesti taasiseseisvumine, ühinemine rahvusvaheliste organisatsioonidega ja Euroopa Liiduga jms – toonud kaasa palju uusi mõisteid, mida on vaja kuidagi tähistada. Enne laenamist soovitakse alati mõelda, kas see on üldse vajalik ja kuidas võõrsõna sobitub olemasoleva sõnavara ja terminisüsteemiga. Sõnavara uuenemine on toimunud viimase kahekümne aasta jooksul küllaltki kiiresti, mistõttu muutumistendentsid on olnud ilmsed. Selle tulemusena on teema ärgitanud sõna võtma nii keeleteadlasi kui ka teisi keelekasutajaid.

Kuna võõrsõnade (ja ka muude võõrmõjude) levikut on seostatud tormilise tõlketegevusega, siis otsustasin oma magistritöös uurida võõrsõnade kasutamist Euroopa Liidu õigusaktide tõlgetes ja võrrelda neid Eesti õigusaktidega. Uurimuse aluseks võtsin

struktuurifonde käsitlevad õigusaktid, kuna valdkond on Eesti jaoks uus ja toonud kaasa uusi mõisteid (nt *struktuurifond* ise). Lähemalt uurisin termini *innovatsioon* ja 2002. aasta sõnavõistlusel välja pakutud terminite (nt *tõukefondid*, *lähimuspõhimõte*) kasutamist. Võõrsõnade esinemist õigusaktides sai vaadeldud kahel põhjusel. Esiteks kurdetakse, et inglise keelt jäljendatakse palju, mis avaldub nii tõlgitud eurodokumentide üldises sõnasuses kui ka oskussõnavaras, mille tagajärjel jääb tõlgitud tekst sageli paljuski arusaamatuks (nt Erelt, Kull 2000). Teiseks peetakse arusaadavuse kõrval oluliseks omakeelse terminoloogia arendamist.

ÕIGUSAKTIDE KEEL

Õigusaktidelt nõutakse ühest küljest juriidilist täpsust, kuid samal ajal peavad need ka võimalikult arusaadavad olema, sest inimestel tuleb neid ju mõista ja järgida. Ühed leiavad, et seaduse koostamisel tuleb pöörata tähelepanu eelkõige juriidilisele korrektsusele ehk õigusakti täpsusele, s.o kasutada erialatermineid, kuigi see teeb seaduse mõistetavaks peamiselt erialainimestele. Teised arvavad, et õigusaktid peavad olema võimalikult arusaadavad ka nendele inimesele, kes ei puutu õigusaktide ja muude juriidiliste dokumentidega iga päev kokku. Struktuuritoetuse vastu on huvi suur ja sellekohased õigusaktid on paljude eesti- ja välismaalaste jaoks suure praktilise väärtusega. Seetõttu on oluline nende õigusaktide üldine arusaadavus. Mitut kõrvallauset sisaldava lause lugemine nõuab lugejalt suurt tähelepanu. Võõrsõnade rohke kasutamine võib aga muuta niigi küllaltki keerulise õigusteksti raskesti loetavaks. Eesti Keele Instituudi keelenõuandele sagedamini esitatud küsimustest selgub, et võõrsõnaküsimusi on palju ning nende rohkus näitab seda, et võõrsõnad (isegi tuttavad) ei pruugi olla keeletarvitajale mõistetavad (Mäearu 2008). Pealegi mõjutavad ELi õigusaktide tõlked ka Eesti seaduste sõna-

kasutust. Õigusaktide keel jõuab paratamatult ka teistesse tekstidesse, mõjutades sel viisil keelekasutust veelgi laiemalt.

VÕÕRSÕNAD JA TÕLKIMINE

Tõlkimisel tuleb endale selgeks teha tõlgitava teksti sisu ja seejärel panna see lugejale arusaadavasse keelde. Seetõttu on tõlkijad tihti valiku ees, kas kasutada võõr- või omasõna. Otsuse langetamisel tuleb arvestada mitmesuguseid tegureid: teksti stiili, valdkonda, adressaati, kuid ka tõlkimise põhimõtteid, valdkonnas kasutusel olevat terminoloogiat ja keeleinimeste soovitusi. Inglise keele oskaja võib küll aimata, mis on uute võõrtüvede taga. Kui aga lugeja võõrkeeleoskus ei ole piisav, siis ei pruugi tal sõna tähenduse kohta mingit ettekujutust tekkida. Kuhjades muudavad nad teksti keeruliseks ja lugejal on raske sisusse süveneda.

Millised võiksid olla võõrsõnadega liialdamise põhjused?

1. Arvatakse, et tõlkija kaldub tõlkes ebateadlikult järgima lähteteksti grammatilist struktuuri ja sõnavara.
2. Mõttelaiskus. Mõnikord ollakse rahvusvahelise terminiga nii harjunud, et ei tule pähegi olemasolevat eestikeelset vastet kasutada, või siis peetakse seda liiga lihtsaks ja üldkasutatavaks.
3. Kiirustamine. Kui tõlkemahud on suured ja tempo kiire, on tõlkijal mugavam kasutada võõrsõnalist terminit ja see oma keelde lihtsalt mugandada.
4. Teadmatus. Asjakohase ainevaldkonna ja keele ebapiisav tundmine. Sellises olukorras, kus tõlkija ei saa päris täpselt mõttest aru, on mugav kasutada küll võõrsõnalist vastet või otsetõlget, kuid see võib süvendada lugeja arusaama, et eurotekstide keel on liiga keeruline.
5. Teadlik soov eelistada omasõnale võõrsõna.

Kuid ikka ja jälle on tõlkijad olukorras, kus võõrterminil üldse puudub eestikeelne vaste. Selle leidmine on tõlkija tööülesanne

isegi siis, kui poliitikud ja ametnikud lepivad oma töös toorlaenude või lausa võõrkeelsete terminitega (Saluäär 2003).

Omatermini puudumisel on küll lihtsam leida midagi rahvusvahelisest varamust, kuid eesti keeles on olemas kõik väljendusvahendid, et luua head omakeelset terminoloogiat.

VÕÕRTERMIN *INNOVATSIOON*

Oma magistritöös vaatasin lähemalt võõrtermini *innovatsioon* ja selle omasõnaliste vastete esinemist. Põhjuseid selleks on mitu. *Innovatsioon* on termin, mida kasutatakse palju struktuurifondide valdkonnas. Uuritud õigusaktides esines termin ka liitsõna ja sõnaühendi osisena, peale selle kasutati võõrtermini tuletisomadussõnu – *innovatiivne* ja *innovaatiline*.

Termin *innovatsioon* on küll levinud, kuid sellest hoolimata võib mõiste sisu lugejale segaseks jääda. Varem märkis *innovatsioon* tippteaduslikku arendustegevust, mis tähendas toote- või tehnoloogiauuendusi, kuid mõiste on laienenud ja muutunud kogu ühiskonda kirjeldavaks uuendustegevuseks. Aasta 2009 oli Eestis innovatsiooniaasta, mille üks eesmärke oligi näidata, et *innovatsioon* ei ole tehnokraatlik ega kauge, vaid puudutab kõiki Eesti inimesi.

Termini levik struktuurifondide tekstides on seotud fondide kaudu antava toetusega, millega rahastatakse innovaatilisi tegevusi. Eesmärk on pakkuda struktuurifondide abi tehnoloogiaoskuste arendamiseks ning infoühiskonna edendamise projektidele. Uute ideede ja meetodite kasutuselevõtt peaks tõhustama regionaalpoliitikat – aitama kaasa majandusarengule ja edendama tööhõivet, mis omakorda tõstab ELi konkurentsivõimet maailmas.

ÕS soovib võõrtermini asemel kasutada omasõna *uuendus*. Euroopa Liidu tõlkijad on pakkunud *innovatsiooni* üheks omakeelseks vasteks *uuendustegevus*. Tegemist on omaliitsõnaga. Võõrsõnalise termini asemel ongi soovitatud võimaluse korral

kombineerida keeles leiduvaid sõnu uudsel viisil, kuna omaliitsõna jutustavust peetakse üldjuhul suuremaks kui lihtvõõrsõnal. Liitsõna osiseks olevad omasõnad on lugejale tuttavad ning seetõttu aitavad nad paremini selgitada termini taga olevat mõistet. Kuid keeleinimeste ja valdkonna ekspertide eelistused ei pruugi alati kattuda. Näiteks tuli Eesti ametnike ettepanekul *konkurentsivõime ja uuendustegevuse raamprogramm* (*Competitiveness and Innovation Framework Programme*) asendada *konkurentsivõime ja innovatsiooni raamprogrammiga* (Jaansalu, Raudsepp 2009).

Uuritud tõlketekstides esines palju kordi termin *innovatsioonisuutlikkus*, inglise keeles *potential for innovation*. Nii *innovation* (*in* 'sisse' ja *nova* 'uus' – otsetõlkes on *innovatsioon* uue (asja) sisetoomine) kui ka *potential* on inglise keelde laenatud ladina keelest (*potentia* 'võim, võimukus, vägevus, võime').

Mida tähendab termin *innovatsioonisuutlikkus*? See tähistab inimeste ettevõtlikkust uute ideede loomisel ja nende elluviimisel. Innovatsioonisuutlikkuse kasv suurendab ettevõtjate ja sellega ka kogu riigi konkurentsivõimet. Seetõttu peetakse struktuurifondidest innovatsioonisuutlikkuse suurendamise toetamist väga oluliseks.

Innovatsioonisuutlikkus on selline sõnakombinatsioon, mis jõuab keelde tõlkimise kaudu. Milline võiks olla aga termini lihtsam ja suupärasem omakeelne vaste? EUR-Lexist vaadates selgub, et *potential for innovation* on tõlgitud mitmel moel oma- ja võõrsõnadega kombineerides, mis omakorda võiks viidata sellele, et kokkulepitud vaste puudub: *innovatsioonipotentsiaal*, *innovatiivsuse potentsiaal*, *potentsiaal innovatsiooniks*, *innovatsiooni võimalused*, *innovatiivsus*, *uuenduspotentsiaal*, *uuendustegevuse potentsiaal*, *võimalused uuendusteks*, *võimalused uuenduste valdkonnas*, *potentsiaal uuenduste jaoks*. Vastete hulgas on nii eestikeelsemaid ja ladiusamaid kui ka kohmakamaid. Uute terminite puhul kipubki see nii olema. Kui aga lõpuks tulla uuritud Eesti õigusakti juurde, võib leida termini *ettevõtlike uuendus- ja kasvuvõime*. Sellele viidatakse kui majanduskeskkonna arendamise rakenduskava ühele

prioriteetsele suunale. Seega võiks omakeelne lihtne ja lühike termin olla *uuendusvõime*.

Aga vaatame veel üht liitsõna – *innovatsioonipoliitika* (ingl *innovation policies*). Tegemist on majandusterminiga, mis tähistab ettevõtluses uute ideede ja meetodite kasutuselevõtmiseks soodsate tingimuste loomist. Liitsõna koosneb kahest võõrsõnast. Sõna *poliitika* on eesti keeles niivõrd juurdunud, et uue sõna leidmisel ei ole mõtet. Omavastet saaks kasutada *innovatsiooni* puhul. Kuna tegemist on liitsõnaga, muudaks omakeelne *uuendustegevus* termini liiga pikaks. ÕSi pakutud omasõna kasutamisel oleks vaste *uuenduspoliitika*. Uuritud Eesti õigusaktides ei esinenud ei oma- ega võõrvastet. Riigi Teatajast võib leida küll sõna *innovatsioonipoliitika*, aga mitte *uuenduspoliitika*. ELi tõlkeid vaadates selgub, et *uuenduspoliitikat innovation policies* tõlkevastena küll kasutatakse, aga mitte õigusaktides. Siinjuures võib põhjuseks olla kombinatsioon terminiga *poliitika*, kuna *uuenduspoliitika* võib viidata hoopis muudatustele poliitilisel maastikul. Seega alati ei pruugi omasõna mõistet arusaadavamaks muuta, samas sõltub ka lugejast, millised seosed temal tekivad.

Uuritud tõlketekstides esinesid ka termini *innovatsioon* tule-tisomadussõnad *innovatiivne* ja *innovaatiline*. Esimesel juhul on võõrtüvele liitunud *ne-* ja teisel *line-*liide. Grammatiliselt on lubatud mõlemad variandid. Võõreeskujuline *ne-*liite asendumine omamallilise *line-*liitega võib olla märk sõna mугanemisest eesti keeles (Pedaja 2006).

Kuid ka mõlema omadussõna puhul soovitab ÕS kasutada omavastet *uuenduslik*. Samas on eesti keeles olemas veel üks võõrsõnaline vaste – *novaatorlik*, kuid inglispärane *innovatiivne* (*innovaatiline*) on selle kõrvale tõrjunud – EUR-Lexist sellist sõna ei leia. Siiski on tegemist sünonüümiga, mille vasteks pakub ÕS samuti *uuenduslik*. Erinevus seisneb aga selles, et *innovatiivne* (*innovaatiline*) asemel soovitab ÕS kasutada omasõnalist vastet, kuid sõna *novaatorlik* puhul sellist soovitust ei ole. Põhjus võib olla selles, et soovitakse ohjata inglise keelest laenatud sõna kiiret

levikut, mis võib omasõna täiesti kõrvale tõrjuda. Peale *uuendusliku* on keelenõuanne soovitanud ka teisi omasõnu: *uudne*, *uuendusmeelne*, *uutmoodi*.

Uuritud tõlketekstides esines *innovatiivne fnantskorraldus*, *innovatiivsed tehnoloogiad* ja *innovaatilised majandused*. Nagu näha, saavad innovatiivsed olla mitte üksnes tooted ja tehnoloogiad, vaid ka tootmine, protsess, organiseerimine. Kuna alati ei ole tegemist kokkulepitud terminitega, on tõlkijal võimalus kaaluda, kas võõrsõna asemel saaks hoopis omasõna kasutada. Et võõrsõnadega liialdatakse, sellele viitavad tõlketekstidesse kipuvad inglispärased pikad väljendid, näiteks *innovatiivsete tehnoloogiate integreerimine* (ingl *integration of innovative technologies*). Püüdlik sõnasõnaline tõlkimine muudab teksti raskesti loetavaks. Omasõna aga muudaks pika võõrsõnarea eesti keelele omasemaks.

KOKKUVÕTTEKS

Uurimusest selgus, et sama valdkonna ELi õigusaktide tõlked ja riigi õigusaktid on võõrsõnade kasutussageduse poolest sarnased. Eesti õigusaktide eelnõud koostatakse küll tõlketekstide alusel, kuid see ei takista eelnõude koostajatel/tõlkijatel kasutada eesti keelele omasemaid väljendusvõimalusi. Ometi on tulemus peaaegu võrdne.

Võõrtermini *innovatsioon* asemel soovitab ÕS omavastet. Sellest hoolimata ei esinenud uuritud tõlketekstides omasõnalisi vasteid ega nende tuletisi. Kõnealusel terminil on palju kasutusvõimalusi ja neid tekib aina juurde – peale omadussõna kasutatakse seda ka liitsõna ja sõnaühendi osisena. Vältimaks võõrtermini kiiret levikut ja omasõnade tõrjumist, soovitatakse kombineerida neid lugejale juba tuttava omasõnaga. Kuid nagu uurimus näitas, ei pruugi omasõna võõrsõnast alati arusaadavam olla. Ka oma-termini tähendus võib lugejale ilma seletuseta mõistetamatuks jääda.

Töö kokkuvõttes osas jõudsin raskusteni oma- ja võõrsõna valikul – olulised märksõnad on siin terminoloogiline järjepidevus ja arusaadavus. Kui mingil kindlal juhul otsustatakse siiski võõrsõna kasuks, siis terminoloogilise järjepidevuse huvides tuleks kokkulepitud vastet edaspidi kasutada. Seega ühelt poolt rõhutatakse järjepidevust, teiselt poolt aga leitakse, et vajaduse korral peab olema võimalus ka ELi õigusaktides kasutusel olev võõrtermin asendada uue, omakeelsega.

Võõrterminit tuleks kasutada siis, kui see lisab tekstile selgust ja täpsust. Ühed peavad omaterminit väljendusvõimelisemaks, mõiste sisuga seostatavamaks, teiste arvates aga võib just omasõna ebatäpsem ja arusaamatum olla ning kutsuda esile väärarusaamu. Mõnele tundub võõrsõna tabavam kui omasõna, teisele aga võib võõrsõna olla täiesti tundmatu ja sel põhjusel ka teksti mõte arusaamatuks jääda. Seega on oma- ja võõrsõna valikul tihti küsimus selles, mida keegi paremaks peab. Kuid mõnikord on vaja lihtsalt julgust, et võtta kasutusele omasõnaline vaste.

KIRJANDUS

- Erelt, Tiiu, Rein Kull, Euroopasse integreerumine ja keeleminetussündroom. – Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn, 2000; <http://keeleabi.eki.ee/artiklid2/euroopasse.html>.
- Jaansalu, Liis, Riho Raudsepp, Kaasotsustamise keerdkäikudest nõukogu tõlkija pilgu läbi. – Kas eurotekstides on kohta ilusale ja selgele keelele? Tallinn, 2009; <http://eurokeelehoole.eki.ee/documents/compendiums/5f4c0b46cc567dce6a5577c11905fbee.pdf>.
- Mäearu, Sirje, Väljavõtteid EKI nõuanderegistrist. – Õiguskeel 2005–2007. Tallinn, 2008.
- Pedaja, Kati, Uute laensõnade kohanemine eesti keele morfoloogilise süsteemiga. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2006; <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/10062/672/5/pedaja.pdf>.

Saluäär, Hille, Seitse aastat Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimist. – Riigikogu Toimetised 2003, nr 8; <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11623>.

EUROOPA LIIDU INSTITUTSIOONIDE JA AMETITE NIMEDE KASUTUSE JÄRJEPIDEVUSEST

HEIDI SAAR

Tallinna Ülikooli tõlkemagistrant

Nimi kui sõnavara osa on alati olnud oluline ning samas, sõltuvalt oma osutusest ja tähendusest, vastuoluline uurimisobjekt. Eestis ja ka mujal on uuritud esmajoones isiku- ja kohanimed. Asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide nimed, Eesti praeguses õigusterminoloogias ärinimed¹, on leidnud vähem käsitlust.

Institutsioonide ja asutuste nimede tõlkimisest (mitte küll Euroopa Liiduga seoses) kaitses 2005. aastal Tallinna Ülikoolis magistritöö Ivar Rüütli². Tartu Ülikoolis kaitses 2004. aastal Euroopa Liidu institutsioonide akronüümide teemal kirjutatud magistriprojekti Sirle Mere³. Soome nimeuurija Paula Sjöblom kaitses doktoriväitekirja ning avaldas 2006. aastal raamatu Soome ärinimedest, puudutades seal muu hulgas ka institutsioonide nimesid (Sjöblom 2006).

Euroopa Liidu institutsioonide nimed on kogutud termini- baasi IATE ning need on loetletud ka Euroopa Liidu Ametlike

¹ Ärinime korralduse kohta vt Nimekorralduse analüüs. Tallinn, 2003.

² Ivar Rüütli, Rootsi institutsioonide ja ametinimetuste tõlkimine eesti keelde – probleemid ja lahendusvariandid. Tallinn, 2005.

³ Sirle Mere, Selected Acronyms of European Union Institutions: An English-Estonian-German Glossary. Euroopa Liidu institutsioonide akronüüme: inglise-eesti-saksa valiksõnastik. Tartu, 2004.

Väljaannete Talituse institutsioonidevahelises stiiljuhises. Need kaks infokandjat peaksid tagama, et nimesid kasutatakse tõlki- des ühtlaselt ja korrektset. Ometi pole alati lihtne aru saada, mis asutusega on tegemist, kui seda ühe teksti piires erinevalt nime- tatakse. Selle probleemiga puutusin kokku oma magistriõpingute ajal, kui kirjutasin referaati oskuskeele olukorrast toiduainetöös- tuses. Samalaadse entroopia esinemist on kurtnud ka lepinguli- sed tõlkijad.

Institutsioonide ja asutuste nimede kasutuse uurimisel ei ole vaadeldud õigusakte, vaid institutsioonide ja asutuste lühituvus- tusi Euroopa Liidu kodulehel⁴. ELi portaal on ju Euroopa Liidu visiitkaart, mis on kättesaadav kõigile, Euroopa Liidu kodanikule on see usutavasti üks põhilisi teabeallikaid. Ametite tutvustuse pikkus on keskmiselt 200 sõna, institutsioonidel pikem, umbes 1000 sõna, eri keeltes on tutvustuse pikkus ligilähedane. Olin eeldanud, et sellistes suhteliselt lühikestes tekstides ei ole nime- dega eksimise võimalus suur, kuid üsna pea selgus, et huvitavat leidub rohkem, kui arvata võiks.

Oma magistritöös olen vaadelnud ELi institutsioonide ja decentraliseeritud ametite tutvustusi eesti, rootsi, taani ja soome keeles ning nimesse puutuvaid andmeid IATEs ja institutsioo- nidevahelises stiiljuhises.

NIMI JA NIMETUS

See, mis on nimi ja mis mitte, on olnud nii loogika, filosoofia kui ka lingvistika küsimus. Pärinimede ja täistähenduslike sõnade suhtele on keeleteoreetilises mõtlemises lähenetud kahel vii- sil. Ühelt poolt on nimisõnades nähtud pärinimede alaliiki või vaadeldud nimisõnasid prototüübiliste nimisõnadena. Teisalt on pärinimesid analüüsitud kui nimisõnade mõnevõrra marginaal-

⁴ <http://europa.eu>.

set või perifeerset alaliiki ning nimesid tuletistena nimisõnadest. (Erlt 2001)

Esimese lähenemise järgi peetakse nimesid täistähenduslike sõnade ideaaljuhiks, sest kui nimede tähendus (osutus) keeles on üheselt määratud, on tavaliste nimisõnade osutustähendust raskem leida. Pärinimele vastab üks konkreetne ja täpselt identifitseeritav objekt või indiviid (nt Suur Munamägi või Lennart Meri). Seevastu sõnade (nt raamat, kollane või laulab) eritlemine on keerukam, sest objektid või tegevused võivad olla väga erinevad ning sõna ise ei väljenda, mida antud juhul mõeldakse. Täpsem selgus saadakse sõnade keelelisest või keelevälisest kontekstist. (Erlt 2001)

Erinevus pärinimede ja nimisõnade käsitluses seisneb selles, et eri uurijaid huvitab nimede puhul nende erinevat tüüpi tähendus. Keelefilosoofid huvitab nimede ja nimisõnade puhul eelkõige nende osutus (Frege *Bedeutung*), missugusele keelevälisele isikule või objektile sõna vastab, kusjuures eeldatakse, et iga sõnaga saab vastavusse seada ühe konkreetse objekti. Nime tähendus (Frege *Sinni* mõistes) filosoofid ei huvita. (Frege 1892/1995)

Nime osutus Gottlieb Frege mõistes (siin ja edaspidi) on see, mida on artikli autori hinnangul mõtet uurida institutsioonide ja asutuste nimede juures. Mida nimed tähendavad, see on kirjas asutamismääruses. Kas aga nime osutus on sama ka siis, kui see tekstis esineb erinevalt ja/või on tõlgitud erinevalt?

Nime definitsioon on samuti vaieldav küsimus. Filosoofide antud definitsioonidest võib näiteks tuua Frege pakutu. Frege mõistab nime (ja ühtlasi märki) kui igasugust tähist (*die Bezeichnung*), mis esineb pärinimena ja mille osutuseks on kindel objekt. Üksiku objekti tähis võib koosneda ka mitmest sõnast või muudest märkidest ning lühiduse mõttes võikski seda Frege arvatel nimetada pärinimeks (*die Eigenname*; Frege 1892/1995).

Nimi ehk pärinimi ehk prooprium on liik üksikobjekti tähistamiseks (diferentseerimiseks ja identifitseerimiseks) kasutatavaid nimisõnu või nimisõnafraase (M. Erlt jt 2007). Eesti lingvistikas on käsitatud *nime* ja *nimetuse* mõistete erinevust ja nende erista-

mise vajadust. Kas asutusel on nimi või nimetus? Kas kasutada suurt või väikest algustähte? Nime ja nimetuse vastuolule, eriti seoses asutusenimede sõnarühma esilekerkimisega, on tähelepanu juhtinud Henn Saari (Saari 1974). Sel teemal võttis tol ajal sõna ka näiteks Valdek Pall, kes leidis, et nimetus on taime- ja loomaliikidel jms, asutustega aga on asi keerulisem. Pall vaagis erinevaid variante lähtuvalt suur- ja väiketähe kasutusest nime(tust) moodustavas järjendis ning pakkus, et kui arvata asutuse nimetus nimeks, siis võiks tulla kõne alla märgistus ühekordse suurtähega ja tuleks ehk üldse kaaluda, kas on vajalik ametlikkuse ja mitteametlikkuse rõhutamine. (Pall 1979)

Henn Saari on seisukohal, et nimi on selline nimetus, mis suuresti ökonoomsel viisil, restriktiooni vältides ehk n-ö lühiühenduslikult eraldab üksikalise (pärisnime) selle tülikalt sarnaste liigikaaslaste seast; ning et ta on sõna või sõnaühend, mis peale nimeks olemise ei tähenda midagi, nimetus aga jaguneb üldosaks ja nimeks. Saari eristab intuiitivset ja keelelist nimemõistet ning on seisukohal, et nimi on liik nimetusi. Nimed ei ole tõlgitavad, küll aga on seda nimetused. (Saari 1998)

Uno Mereste on sama teemat käsitledes väitnud, et nime ja nimetuse eristamine on vajalik ning lähtuda tuleb sellest, et nimi on üldisem mõiste kui nimetus ning et nimetus on eri liiki pärinimi, mis kantakse mingisse registrisse või kuulub mingisse klassifikatsiooni või nomenklatuuri, kuhu kandmine eeldab mitme eritingimuse rahuldamist, näiteks nimetuse ametlikkus, ainukordsus, täielikkus ja muutumatus (Mereste 2000).

Tiina Leemets kordab kümme aastat pärast Henn Saari artikli ilmumist üle Saari juhiseid, kuidas eristada õiguskeeles nime ja nimetust: nimi ei tähenda seda, mida ta tähendab, nimetus aga tähendab just seda, mida ta tähendab. Lisades küll, et kõik nimed siiski ei ole tõlkimatud. (Leemets 2007, Saari 1998)

Ükskõik, kuidas nime ja nimetuse kasutusele läheneda, tundub nende eristamine keeruline, kasutuse piirid hägusad ja vahetegevise vajalikkus ametlikus keelepruugis küsitav. Neid kasutatakse

tihti ühe ja sama osutuse tähistajana, mis lisab veelgi segadust. Näiteks Euroopa Liidu Ametlike Väljaannete Talituse institutsioonidevahelises stiiljuhises⁵ leidub institutsioonide ja organite eri nimekujude tabel. Tabeli esimene lahter kannab pealkirja „Ametlik nimetus”, teine „Lühinimi”. Näiteks Euroopa Parlament on korraka nii ametlik nimetus kui ka lühinimi. Erinevad tähistused tabeli päises ei häiri silma, me oleme lihtsalt harjunud, et korraka on kasutusel nii nimetus kui ka nimi ja aeg-ajalt nende erinevuse üle arutletakse. Artikli autor on seisukohal, et ametlik nimetus võiks olla ka ametlik nimi. Seda toetab ka meie seadustik. Nimelt sätestab tsiviilseadustiku üldosa seadus: „Juriidilisel isikul on nimi, mis peab teda eristama teistest isikutest.” (§ 30)⁶ Äriseadustik nimetab kõiki äriühinguid tähistavaid keelendeid nimedeks ega tee vahet nimel ja nimetusel.

Teistes käesolevas artiklis vaatluse all olevates keeltes on nime ja nimetuse vahet ning nimetuse kasutus sarnaselt eesti keelega vahelduv ja segane. Soome keeles on küll olemas *nimitys*, kuid nimedest rääkides seda ei kasutata ega kasutata ka nimeteaduses. Asutustel on ikkagi *nimi*, eelmainitud stiiljuhise institutsioonide ja organite nimekujude tabelis on soome keeles jaotised „Täydellinen ja virallinen nimi” (‘ametlik nimi’) ja „Yleinen käyttönimi” (‘lühinimi’). Kinnitust sellele väitele annab ka eespool mainitud Paula Sjöblomi ärinimede uurimus (Sjöblom 2006).

Rootsi keeles on kasutusel läbisegi nii nimi kui ka nimetus. Stiiljuhise institutsioonide ja organite nimekujude tabelis on kasutusel ainult nimetus: „Fullständig officiell benämning” (‘ametlik nimetus’) ja „Allmän benämning” (‘lühinimetus’). Samas räägitakse Euroopa Liidu Asutuste Tõlkekeskuse rootsi keele tõlkijate käsiraamatus „Att översätta EU-rättsakter” („ELi õigusaktide tõlkimisest”)⁷ üksnes institutsioonide ja asutuste nimedest (*namn*),

⁵ <http://publications.europa.eu/code/et/et-390500.htm>.

⁶ <http://www.riigiteataja.ee/akt/13334839>.

⁷ http://ec.europa.eu/translation/swedish/guidelines/documents/swedish_style_guide_dgt_sv.pdf.

mitte nimetustest (*benämning*). Raamatus „Utrikes namnbok”, kus on toodud Rootsi institutsioonide (viimases, 2007. aastal ilmunud väljaandes ka ELi institutsioonide ja ametite) rootsikeelsed nimed teistes keeltes (inglise, saksa, prantsuse, hispaania, soome ja vene keeles), on samuti juttu ainult nimedest, nimetusi ei kasutata⁸.

Taani keeles kasutatakse samuti nii nime kui ka nimetust. Stiiljuhise tabelis on mõlemad: „Fuldstændig og officiel benævnelse” (‘ametlik nimetus’) ja „Kaldenavn” (‘lühinimi’). Euroopa Komisjoni kirjaliku tõlke peadirektoraadi taani keele osakonna peaterminoloog kirjutab oma kommentaaris institutsioonide ja detsentraliseeritud asutuste nimedest, ei kordagi nimetustest.

ASUTUSE NIME LIIGITUS

Avaõiguslike juriidiliste isikute ehk asutuste ja institutsioonide nimesid on liigitatud erinevalt. Adolf Bach on asetanud asutuste nimed oma liigituses eraldi asutuste nimede rühma, kuhu kuuluvad ka kaubandus- ja tööstusettevõtted ning institutsioonid (Bach 1952). Gerhard Bauer liigitab nimesid selle järgi, kes või mis on nime referent ning selle jaotuse kohaselt kuuluvad asutuste nimed asjanimede (*Objektnamen*) rühma, mille referent on inimesest mõjutatud asjad (Bauer 1985).

Saksa nimeteadlane Natalija Vasil'eva kõneleb samuti asjanimedest. Ta ütleb, et Ida-Euroopa nimeteaduses kuuluvad institutsioonide nimed traditsiooniliselt asjanimede allrühma. Asjanimed tähistavad objekte, mis on seotud inimeste elu sotsiaalsete, poliitiliste, majanduslike ja kultuuriliste külgedega. Lääne-Euroopa nimeteaduses nähakse institutsioonide nimesid traditsiooniliselt esimese astme iseseisva klassina. (Vasil'eva 2004)

⁸ <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/04/11/46/7aff8780.pdf>.

Rootsi nimeuurija Bengt Pamp asetab oma tänapäevasemas käsitluses asutuste nimed aga abstraktnimede kategooriasse, kuhu kuuluvad peale institutsioonide ka raamatute ja heliteoste, firmade, kaubamärkide, automudelite ja töödeldud taimesortide nimed. Pampi meelest ühendab seda kirjut valikut abstraktsus: nad võivad esineda konkreetse maailmas, kuid olenemata oma konkreetsest vormist, on nad olemas inimese meeles. (Pamp 1994)

EUROOPA LIIDU INSTITUTSIOONIDE JA DETSENTRALISEERITUD ASUTUSTE NIMED JA NENDE TÖLKIMINE

Institutsioonide ja asutuste nimede teemal pidasin targemaks konsulteerida Euroopa Liidu Asutuste Tõlkekeskuse tõlkijate-terminoloogide ning Euroopa Komisjoni eri keelte terminoloogidega.

ELi detsentraliseeritud asutusele antakse nimi asutamismääruse koostamise ja tõlkimise ajal. Kui amet soovib oma nime muuta, siis toimub see institutsioonide tasandil. Tõlgitavad dokumendid ringlevad enne avaldamist komisjoni, nõukogu ja parlamendi vahel. Euroopa Liidu Asutuste Tõlkekeskuse eesti keele tõlkijate sõnul on enne nimede kokkuleppimist kõigil teoreetiline võimalus oma sõna sekka öelda. Tavaliselt antakse tõlkekeskusele teada, et uus asutus on asutatud või asutamisejärgus, seejärel teavitatakse asutuse nimest ja küsitakse tõlkekeskuse nõusolekut. Kuid on ka juhtumeid, kus nõusolekut ei küsitagi ja eestikeelne nimetus on juba varem kokku lepitud.

Kokkulepitud nimetused pannakse ELi terminibaasi IATE. Baasi haldab tõlkekeskus, kellel on vahendaja ja registreerija roll. Paljud ametid on loodud enne Eesti ühinemist ELiga ning nende nimesid kajastavad asutamismäärused tõlgiti Eesti Õigustõlke Keskuses. Uute ametite asutamismäärused aga on tõlgitud Euroopa Komisjonis.

Euroopa Liidu Asutuste Tõlkekeskuse tõlkijad nendivad, et nimede tõlgetes on palju ebahühtlust, isegi nimedes esinevatel üld-sõnadel (nt *agency*, *executive agency*) on eri vasteid. Viimastel aastatel on olnud vaidlusi näiteks selle üle, kas *executive agency* on *rakendusamet* või *täitevasutus* (praegu kaldub vaekauss *rakendusameti* kasuks). Eri nimekujusid käsitatakse praegu variantidena, seetõttu võib ametlik nimi asutamismääruses olevast nimest erineda ning nime muutmise järel ei ole vaja asutamismääruse muutmist algatada.

Tõlkekeskuse rootsi keele tõlkijatel on muu hulgas ka institutsioonide ja asutuste nimede kasutamisel ja tõlkimisel abiks juba eelnimetatud käsiraamat „Att översätta EU-rättsakter”, mille ELi rootsi keele tõlkeüksused koostasid koos Rootsi ELi keeleteenitusega. Kui asutuse nime käsiraamatus ei ole, siis lähtutakse asutamismäärusest. Üks reegel on see, et ametlik nimi algab alati suure tähega. Käsiraamatus on ka lühendite kirjutamise reeglid.

Euroopa Komisjoni taani keele tõlkijatel ja terminoloogidel on kasutusel arvutitarkvara, mille abil on tõlkijatel võimalik selgitada, miks nad ühe või teise termini on valinud. Kahtluse korral peavad tõlkijad lähtuma sellest, kuidas on tõlgitud sarnaste asutuste nimed, ja konsulteerima kolleegidega. Nõu võib küsida ka kirjaliku tõlke peadirektoraadi taani keele- ja terminikomisjonilt, kes kohtub iga seitsme nädala tagant. Üldiselt lasub vastutus ühtlase nimekasutuse eest tõlkija õlgadel. Taani keelehooldeametis (*Dansk Sprognavn*) on küll ELi taani keele tõlkeüksuste esindaja, kuid nimede osas süstemaatilist koostööd ei tehta. Kirjaliku tõlke peadirektoraadi taani keele terminoloog rõhutab, et palju kasutatakse IATE andmebaasi ja asutuse kehtiva nime leiab sageli ka asutuse kodulehelt.

Nimede kasutamise järjepidevust otseselt ei kontrollita, kuid kõigi keelte tõlkijad vaatavad tihti üle üksteise tõlgitud dokumente.

Asutuste ja institutsioonide nimed on pidevas muutumises, ka IATE andmebaasi täiendatakse ja muudetakse tihti.

Käesolevas artiklis on käsitletud üksnes valikut asutuste nimedest.

DETSENTRALISEERITUD ASUTUSED

Detsentraliseeritud asutustest vaatlen rakendusameteid. Neid on kokku kuus ja nende ingliskeelsed nimed on:

European Research Council Executive Agency (ERC Executive Agency, ERCEA),

Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA),
Executive Agency for Competitiveness and Innovation (EACI),

Research Executive Agency (REA),

Executive Agency for Health and Consumers (EAHC),

Trans-European Transport Network Executive Agency (TEN-T EA).

Detsentraliseeritud asutuste nimed on pikemad kui institutsioonidel ning alati on kasutusel ka lühend. Küsimusi nimede tõlkimise ja kasutuse kohta võib tekkida pea kõigi puhul. Sage-
dasimad küsitavused tekivad suur- ja väiketähtede kasutuse ja akronüümi kasutuse kohta, samuti võib küsimust tekitada nime osutus.

European Research Council Executive Agency eestikeelne vaste on Euroopa Liidu kodulehel Euroopa Teadusnõukogu Rakendusamet, lühend ERC. Tegelikult on ERC Euroopa Teadusnõukogu akronüüm, kuid kodulehe põhjal jääb mulje, et sama on ka Euroopa Teadusnõukogu Rakendusameti akronüüm. See peaks IATE ja institutsioonidevahelise stiiljuhise järgi olema aga ERCEA. Sama on rootsikeelse nimega, kus stiiljuhise järgi peaks akronüüm olema ERCEA, kuid ELi kodulehel on ERC. Soome keeles on ELi kodulehe järgi kasutuses pigem lühend ERC:n toimeenpanovirasto, kuigi stiiljuhises on ERCEA.

Eestikeelsed nimevariandid erinevad suurtähe kasutuse poolest: IATEs on Euroopa Teadusnõukogu Rakendusamet läbiva suurtähena, institutsioonidevahelises stiiljuhises on sõna *rakendusamet* aga väikese tähena (Euroopa Teadusnõukogu rakendusamet).

Education, Audiovisual and Culture Executive Agency on ELi kodulehel eesti keelde pandud kui Uus Hariduse, Audiovisuaalvaldkonna ja Kultuuri Täitevasutus. Inglise keeles ja teistes keeltes aga sõna *uus* ei sisaldu. IATEs ja stiiljuhises on nimi kujul Hariduse, Audiovisuaalvaldkonna ja Kultuuri Täitevasutus.

Executive Agency for Competitiveness and Innovation. Sellele nimele on iseloomulik ebaühtlane suur- ja väiketähe kasutus nime alguses ja sees. ELi kodulehel on eestikeelses pealkirjas nimi kujul Konkurentsivõime ja uuendustegevuse täitevasutus, IATEs ja stiiljuhises Konkurentsivõime ja Uuendustegevuse Täitevasutus. Nime algustähe erinevus esineb ka soomekeelses variandis: ELi kodulehe tutvustuse pealkirjas ja IATEs on nimekuju Kilpailukyvyyn ja innovoinnin toimeenpanovirasto, ELi kodulehe tutvustuses ja stiiljuhises kilpailukyvyyn ja innovoinnin toimeenpanovirasto. Sama on ka rootsi keeles, seal on küll ELi kodulehe tutvustuse pealkirjas ja stiiljuhises Genomförandeorganet för konkurrenskraft och innovation, kodulehe tekstis ja IATEs aga genomförandeorganet för konkurrenskraft och innovation.

Taani keeles on nimi kõigis kolmes allikas ühesugune: Forvaltningsorganet for Konkurrenceevne og Innovation.

Research Executive Agency, eesti keeles Teadusuuringute Rakendusamet. Seda nime on kasutatud suhteliselt ühtlaselt. Soomekeelses variandis tekitab küsimust nime algustäht, nimelt on ELi kodulehel kasutusel vorm Tutkimuksen toimeenpanovirasto (seda küll pealkirjas ja lause alguses), kuid IATEs ja stiiljuhises on sama nimi väikese algustähena (tutkimuksen toimeenpanovirasto).

Executive Agency for Health and Consumers. Nime on ühtlaselt kasutatud nii inglise, taani kui ka eesti keeles (Tervise ja Tarbijaküsimuste Rakendusamet). Soome keeles on ELi kodulehel nime esimene sõna suure algustähena (pealkirjas ja lause alguses), IATEs ja institutsioonidevahelises stiiljuhises on aga läbivalt väikeste tähtedega (Terveys- ja kuluttaja-asioiden toimeenpanovirasto *vs.* terveys- ja kuluttaja-asioiden toimeenpanovirasto).

Rootsikeelset nime aga IATEs veel polegi.

Trans-European Transport Network Executive Agency.

Nime on ühtlaselt kasutatud inglise, soome ja eesti keeles (Üle-euroopalise Transpordivõrgu Rakendusamet). Rootsi keeles algab nimi ELi kodulehel ja institutsioonidevahelises stiilijuhises suure tähega, IATEs aga väikese tähega (Genomförandeorganet för det transeuropeiska transportnätet *vs.* genomförandeorganet för det transeuropeiska transportnätet).

Taanikeelses nimes erineb artikli algustähe kasutus (ELi kodulehel ja IATEs Forvaltningsorganet for det Transeuropæiske Transportnet, institutsioonidevahelises stiilijuhises aga Forvaltningsorganet for Det Transeuropæiske Transportnet).

KOKKUVÕTE

Nimeteema on mitmes mõttes vastuoluline. Alati ei ole kerge otsustada sedagi, mis on nimi ja mis mitte, rääkimata vaidlusest nime ja nimetuse tähenduse üle. Nimede tõlkimine võib olla keeruline ja käesoleva uurimuse näitel on ka teistel keelteil sellega probleeme. Tavaliselt ei ole ELi institutsioonides ametis nimehooldajaid ja nimede korrastamine võib jalgu jääda näiteks Euroopa Liidu seadusandluse muudatustele. Uurimisvaldkond on lai ja Euroopa Liidu koduleht on alles esimene sammuke sel teel.

KIRJANDUS

Bach, Adolf, Deutsche Namenkunde. 2. Aufl. Heidelberg, 1952.
Bauer, Gerhard, Namenkunde des Deutschen. Bern, 1985.
Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. 3., täiendatud trükk. Tallinn, 2007.

Erelt, Lumme, Nimed ja nimisõnad. Keelteoskus kui kultuuri osa. Tallinn, 2001.

Frege, Gottlieb, Über Sinn und Bedeutung. – Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik. NF 100, 1892. – Tähtsusest ja osutusest. – Akadeemia 1995, nr 1, lk 87–108.

Leemets, Tiina, Tundkem nimesid. – Õiguskeel 2007, nr 4; <http://www.just.ee/33356>.

Mereste, Uno, Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü. Tallinn, 2000.

Pall, Valdek, Nimi, pärisnimi, üldnimi, nimetus. – Keel ja Kirjandus 1979, nr 5, lk 267–271.

Pamp, Bengt, Övriga namn och andra. Ett försök till gruppering av egennamnen. – Övriga namn. NORNA-rapporter 56. Uppsala, 1994, pp. 49–57.

Saari, Henn, Algustähe ja jutumärkide reeglistamise alused. – Keel ja Kirjandus 1974, nr 11, lk 649–660.

Saari, Henn, Termin *nimi* onomastika ja sätestu ühismaal. – Õiguskeel 1998, nr 2, lk 29–34, nr 3, lk 4–17.

Sjöblom, Paula, Toiminimen toimenkuva. Helsinki, 2006.

Vasil'eva, Natalija, Institutionsnamen. Namenarten und ihre Forschung. Hamburg, 2004.

LINGUA FRANCA'ST JA EUROKEELE UUDISSÕNADEST

KATRIN HALLIK JA KATRE KASEMETS

Eesti Keele Instituudi eurokeelehooldajad

Küllap on paratamatu, et maailm vajab ühte võrdlemisi kergesti omandatavat suhtluskeelt, mille abil on võimalik igal pool hakkama saada. Inglise keele elementaarsel tasemel kõnelejate arv maailmas ulatub ligi kahe miljardini. Ka Euroopa Liidus, kus on ametlikult kasutusel 23 keelt, kus mitmekeelsusest räägitakse pea kõigis lepingutes ja haridusprogrammides (nt Lingua, Erasmus, Grundtvig) ning Euroopa keeleõppe raamdokumendis, on igapäevane suhtlus- ja dokumentide keel aina sagedamini üksnes inglise keel.

Artikli näitematerjalis keskendume (euro)inglise sõnadele, mis tõlkijatele mõnes kontekstis raskusi valmistada võivad. Näited pärinevad Euroopa Liidu õigusaktidest, mis on kättesaadavad EUR-Lexist.

KELLELE KUULUB INGLISE KEEL?

Ameerika emeriitprofessori Robert B. Kaplani hinnangul saavutas inglise keel ülemaailmse suhtluskeele staatuse alles pärast Teist maailmasõda. Robert Phillipson on kirjutanud, et inglise keele domineerimist tagab ja kinnitab järjepidev struktuurilise ja kultuurilise ebavõrdsuse loomine inglise keele ja teiste keelte vahel. Nüüdseks on inglise keele levik sedavõrd laialdane, et BANA¹ maid (Suurbritanniat, Austraasiat ja Põhja-Ameerikat),

¹ Lühend tuleb ingliskeelsetest nimedes Britain, Australasia ja North-America. Selline sage akronüümide loomine on suurkeeltele palju omasem kui näiteks eesti keelele.

kus inglise keel on esimene keel, süüdistatakse sageli hegemonias (Kaplan) ja lingvistilises imperialismis (Phillipson). Kaplani väitel on 80–85% maailma teadus- ja tehnilisest kirjandusest ingliskeelne.

Emakeele kaitsega tegeldakse riiklikul tasandil näiteks nii Prantsusmaal kui ka Rootsis (Eestis jt väikeriikides niikuinii). Catherine Berg jt on väitnud, et Rootsi ühiskond on teel pre-diglossia seisundist diglossia² seisundisse, mis on keelevahetuse esimene samm. Hollandis aga on akadeemiline keel valdavalt juba inglise keel.

Iga nähtus, nii ka keel, mis kasvab väga suureks, kaotab sideme algse keskkonnaga ning hakkab elama oma elu. Üsna keeruline on seda hiigelvaala aga uurida ja selle arengut ennustada. Inglise keelt kõneldakse mingil määral pea kõikjal maailmas ning see ei ole üheselt seotud mingi sotsiaal-poliitilise, majandusliku ega religioosse süsteemiga, ühegi rassi- või kultuurirühmaga. Inglise keel kuulub kõigile ja ei kellelegi. Nii määravad inglise keele tuleviku selle kõnelejad, kellest enamikule ei ole see emakeel. Nemad loovad uut sõnavara, kujundavad grammatikat, nihutavad semantilist struktuuri. Oma väikese panuse sellesse arengusse anname ka meie, kes me eestlastena inglise keelt nii suhtluses kui ka näiteks ingliskeelseid eurotekste koostades kasutame. Siinkohal on lohutav mainida Ameerika kirjandusteadlase Jonah F. Mitchelli väidet, et väikekeeli rääkivad rahvad on omamoodi eeliseisundis – neil on oma keeles toimuvaid muudatusi kergem jälgida ja kontrollida.

Tuntud inglise keele uurija professor Jennifer Jenkins rõhutab, et inglise keele kui *lingua franca* sihtrühm ei ole enam ammu Briti või Ameerika kogukond, vaid rahvusvaheline üldsus, seetõttu ei ole keeleõppijatel tarvidust saavutada inglise keele kui

² Termin *diglossia* võttis 1959. a kasutusele Charles Ferguson; see tähistab olukorda, mille puhul ühiskonnas on kasutusel kaks eri keelt, millel on oma selgelt välja kujunenud kasutusala (nt võõrkeelne kõrgharidus).

emakeele kompetentsust. Professor Vivian Cook aga rõhutab, et keskenduda tuleks hoopis inglise keele kui teise keele õppijatele, keda tuleks vaadelda mitmekülgset pädevate keelekasutajatena ja mitte puuduliku keeleoskusega kõnelejatena. Seega ei peaks inglise keele normid enam ammu lähtuma üksnes BANA maade keelekasutusest.

On vaieldud selle üle, mil määral võivad keelevariandid erineda emakeelsest kirjakeele standardist. Seda diskussiooni iseloomustab Randolph Quirki ja Braj Kachru väidete võrdlus raamatus „Controversies in Applied Linguistics”. Quirki hinnangul tuleks ingliskeelses väljenduses järjekindlalt rakendada ühtset standardit, mis põhineb kas Briti või Ameerika inglise keelel. Kachru väitel aga oleks aeg anda täielikud õigused keelevariantidele ning tunnustada paradigma muutust, mida inglise keele kasutamine rahvusvahelise keelena vajab.

Ka keelekasutust Euroopa Liidus on mõningal määral uuritud, eelkõige tõlkimisega seoses. Anna Trosborgi väitel on ELi tõlkepraktika tulemusel tekkinud nn hübriidtekstid – tõlked, mis ei ole seotud ei lähtekeele ega sihtkeele kultuuriga, vaid pigem püüavad olla universaalsed leksikaalsete üksuste ja grammatiliste struktuuride poolest. Mitme keeleuurija arvates on EL juba jätnud jälje oma liikmesriikide keelisse arengusse, luues oma keelekultuuri, normid ja kokkulepped ning mõjutades nende kaudu oma liikmesriike.

Jennifer Jenkins on väitnud, et Euroopas on tekkimas täieõiguslik keelevariant koos omaette standardiga, mis sarnaneb näiteks Indias, Nigeerias ja Keenias kasutatava inglise keelega. Jenkins ütleb, et 21. sajandi alguses on euroinglise keel alles kujunemas omaette keelevariandiks või variantide rühmaks, mis sarnaselt Aasia inglise keeltega heidab kõrvale Briti või Ameerika inglise keele normid. Aasia inglise keele areng näitab ka euroinglise keele võimalikke arenguid.

Teine tuntud euroinglise keele uurija Sandra Mollin ei nõustu täielikult Jenkinsi väidetega ja rõhutab, et selle kohta

pole tõestust, nagu oleks *lingua franca*’na kasutatav inglise keel Euroopa rahvaste vahelises suhtluses loonud uue koherentse keelevariandi. Seda kinnitab ka Mollini töö 400 000 sõna sisaldava euroinglise keele korpuse uurimisel (suuline osa koosnes 240 000 sõnast ja vaadeldi nii kõnesid kui ka arutelusid, kirjallikus osas oli 160 000 sõna, mh uuriti spontaanset *online*-kirjavahetust). Uurimuse tulemused näitavad, et pole põhjust nimetada Euroopa *lingua franca*’t omaette keelevariandiks, pigem on tegemist registriga. Selle registri eripäraks on lühemad laused, väiksem sõnavara, selliste väljendite ja idioomide vältimine, mis võivad suhtluspartnerile tundmatud olla. Mollin mõnab, et kuigi euroinglise keelt ei saa pidada eraldi keelevariandiks, on muutusi võimalik täheldada nii inglise keele semantikas kui ka grammatikas.

KUIDAS UUDISSÕNADEGA TOIME TULLA?

Omasoodu arenev *lingua franca* sünnitab aeg-ajalt suurkeeltele omaseid moodustisi, millega väiksematel keeltele võib olla keeruline toime tulla. Vaatleme lähemalt mõnda *lingua franca* uudissõna, mille tähendusväli on mitmekihiline ja võrdlemisi ebakonkreetne.

architecture

Eestikeelse *arhitektuuri* tähendus seostub eelkõige ehituskunsti ja -stiili valdkonnaga. Infotehnoloogias tähistab *arhitektuur* arvuti, selle operatsioonisüsteemi, protsessori või arvutivõrgu üldise struktuuri, loogikakomponentide ja loogiliste suhete spetsifikatsiooni.³

³ <http://vallaste.ee>

Inglise (euro)keeles kasutatakse sõna vahel ka tähenduses 'ülesehitus', 'võrgustik', 'süsteem', mida ehk võiks eestikeelses tõlkes sobivas kontekstis selguse huvides kasutada.

... tuleks töötada välja tõhus ülemaailmne arhitektuur, mis aitaks välja töötada kohased meetmed investeringute suurendamiseks vähem CO₂-heiteid tekitavasse majandusse.

... *an effective global architecture to give the right incentives to galvanise investment into a low carbon economy.*

Tihti peale on tõlkijad püüdnudki leida muud lahendust kui otsetõlge.

... *on nõus, et tuleb mõelda kõikehõlmava infosüsteemide struktuuri loomisele, et parandada nende süsteemide töövoimet ja tõhusust, vähendada kulusid ja suurendada kasu.*

... *acknowledges the need to reflect on an architecture for information systems with a view to improved efficiency and effectiveness, minimisation of costs and maximisation of benefits.*

Mõnel juhul võiks selle sõna üldse ära jätta, sest otsetõlge mõjub kohmakalt ja koomiliselt.

Põllumajanduse keskkonnapoliitiliste ja ühiskondlike eesmärkide saavutamiseks on vaja perioodiks pärast 2013. aastat edasi arendada toetuspoliitilist arhitektuuri.

The development policy architecture for attaining environmental policy and social goals in agriculture is to be further developed post 2013.

ELi terminibaasist IATE leiab ingliskeelse termini *financial architecture*, mis on eesti keeles *finantsarhitektuur*, ka enamikus teistes ELi keeltes on sõna *arhitektuur* sellesse terminisse jäänud. Terminil on juures ka definitsioon: „Üldine raamistik ja meetmete kogum, mille eesmärk on aidata kriise tõhusamalt ennetada ja ohjata ning tagada makromajanduslik ja finantsstabiilsus. Raamistiku väljatöötamises ja täiustamises osalevad nii rahvusvahelised organisatsioonid, valitsusasutused, rahvusvaheline finantsüldsus ja erasektor.”

Tulevase rahvusvahelise finantsarhitektuuri juhtimine peaks olema detsentraliseeritud ja lähtuma põhimõttest alt-üles. Ühtlasi

peaks arhitektuur olema läbipaistev ja hästi kontrollitav ning järgima abi tõhususe kokkulepitud norme.

Governance of the future international financial architecture should be decentralised and bottom-up. It must also be transparent, allow for effective monitoring, and should respect agreed standards for aid effectiveness.

Finantsarhitektuurist hakati rääkima 1990. aastatel, kui maailmas olid toimunud ulatuslikud finants- ja majanduskriisid. Sellest räägitakse kui süsteemist, meetmete kogumist, raamistikust, programmist jms, sisuliselt on tegu rahvusvahelise finantsüsteemi reformimisega, mida millegipärast on hakatud nimetama uueks rahvusvaheliseks finantsarhitektuuriks. Inglise *financial architecture* ilmselt taluvuse piiri ei ületa, aga eesti keeles on sõna *arhitektuur* kasutamine selles kontekstis sobimatu.

empowerment

IATEs on inglise *empowerment*'i eestikeelseks vasteks *mõjuvõimu suurendamine* ja *volitamine*. Säästva Eesti Instituudi kodulehel olevas sõnastikus⁴ on antud eestikeelseks vasteks *jõutamine* ning mõiste on lahti seletatud nii: „Inimeste, kogukondade ja organisatsioonide tegutsemisvõime, sh tahte, vastutustunde, õigusteadlikkuse, pädevuse ja oskuste sihipärane edendamine, et oleks võimalik aktiivsemalt ja sisulisemalt osaleda arendustöös, planeerimises, korraldamises ja juhtimises. Kasutatakse eriti säästva arendamise, looduskaitse ja looduskasutuse ning kogukondliku arendamise kontekstis.” Tervishoiualases kirjanduses kasutatakse *empowerment*'i vastena terminipaari *võimestumine-võimestamine*. Kristi Puusepa ja Ilme Aro mõisteanalüüsi kohaselt⁵ sisaldab

⁴ <http://www.seit.ee/sass>.

⁵ Kristi Puusepp, Ilme Aro, Võimestamine ja võimestumine – mõisteanalüüs. – Eesti Arst 2007, nr 10, lk 736–743.

empowerment endas nii enesele suunatud, eneses toimuvat muutumist (võimestumine) kui ka väljapoole suunatud mõjutamist, mille käigus võimestujat muutumisel toetatakse (võimestamine).

„Oxford English Dictionary” ütleb, et sõna *empowerment* kasutus on teada alates 17. sajandist, kuid uued tähendused on lisandunud eelkõige 20. sajandi üleilmastumise käigus. Nüüd kasutatakse seda sõna juhtimise, tervishoiu, sotsiaal- (eriti naiste õiguste), hariduse, psühholoogia jmt valdkonnas ning selle erinevate tähenduste kohta on kirjutatud mitu põhjalikku uurimistööd.

Nicola Denham Lincoln jt kirjutavad oma uurimuses „The meaning of empowerment: the interdisciplinary etymology of a new management concept”, et *empowerment* on ujuv mõiste, millel on erinevates organisatsioonides erinev tähendus, ning veelgi enam, erinev tähendus isegi ühes organisatsioonis töötavate inimeste jaoks.

Eurotekstidest leiab nii *volitamist, volituste laiendamist, aktiveerimist, mõjuvõimu suurendamist* kui ka *loa andmist*, kuid ükski neist ei anna edasi täit tähendust, kuna mõiste hõlmab nii mitut erinevat tegevust. Eesti keele semantikale aga on selline laialivalgusus üpris võõras.

ELi tegevuskava väljatöötamine soolise võrdõiguslikkuse ja naiste mõjuvõimu suurendamiseks ELi välistegevuses.

Towards an EU Action Plan on Gender Equality and Women's Empowerment in EU External Action.

Autotootjad on läinud aja jooksul masstootmiselt üle timmitud tootmisele ja see areng tähendab peamiselt käitumise muutust, sest organisatsiooni kõigi tasandite volitusi on laiendatud.

Car manufactures have moved over time from „mass manufacturing” towards „lean manufacturing”, an evolution that entails mainly a behavioural change, in the sense of increasing empowerment at all levels of the internal organisation.

flexicurity

Flexicurity (inglisekeelsetest sõnadest *flexibility* (paindlikkus) ja *security* (turvalisus)) on esimest korda 1990. aastate alguses Taanis rakendatud tööturupoliitika mudel, mis seisneb ühelt poolt tööturu dereguleerimises (paindlikkus tööandjatele) ja teisalt erakordselt kõrgete sotsiaalsete tagatiste pakkumises töötutele (turvatunne töövõtjatele). Mudeliga käib kaasas tõhus ümberõppeprogrammide süsteem ning aktiivne tööturupoliitika, mis tagab väikese tööpuuduse.

IATEs on eestikeelne eelistermin *turvaline paindlikkus* ja mõistet defineeritakse kui integreeritud strateegiat, mis on suunatud ühteagu nii tööturu paindlikkuse kui ka turvalisuse suurendamisele. Tegemist on siis poliitikastrateegiaga, mis püüab ühelt poolt suurendada tööturu ja töösuhete paindlikkust ning teiselt poolt tööhõive- ja sissetulekukindlust.

Mõiste määratlused näitavad, kuivõrd palju saab inglise keeles ühe termini sisse sisu mahutada. Mida sellise sisuga aga eesti keele sõnavaras peale hakata? Eurotekstides on mõiste tähistamiseks kasutatud selliseid väljendeid nagu *tööhõive kindlus, kaitstud paindlikkus, töökohtade paindlikkus ja tööhõive tagamine, paindlikkuse ja kindlustatuse ühitamine, paindlikkuse ja turvalisuse tasakaalule keskendunud tegevus*.

Tiiu Erelt on „Terminiõpetuses” kirjutanud, et loomulikult ei saa terminis väljenduda kõik mõiste tunnused, ka kõik olulised tunnused mitte, vaid valitakse mõned, mille nimetuste lisamisel tekib motiveeritud termin.⁶ Nii tunduks esialgne eestikeelne termin *tööhõive kindlus* (või ka *tööhõivekindlus*) läbipaistvam, kuid paraku on see juba sisult lähedase *employment security* vaste. Seegi on eurokeelele omane, et sarnase sisu ja vormiga termineid on sageli mitu. Üks võimalik variant oleks alati ka arbitrase termini loomine, mida aga kõnealuse mõiste puhul siiani välja pakutud pole.

⁶Tiiu Erelt, Terminiõpetus. Tartu, 2007, lk 72.

Siinses näites on tõlkija püüdnud leida võimalikult täpset tõlkevastet, sisuliselt teinud otsetõlke, mõttest arusaamine on aga paraku raske.

Komitee on seisukohal, et paindlikkuse ja turvalisuse mõõtmed peaksid olema tasakaalus ning paindlikkust ja turvalisust ei tohiks ellu viia turvalisuse arvelt.

The Committee believes that these aspects need to be balanced and that flexicurity must not be applied to the detriment of security.

intelligent

„Eesti keele seletava sõnaraamatu” järgi on *intelligentne* arenenud mõistusega, arukas, taibukas. Viimasel ajal on see inimeste puhul tarvitav omadussõna aga üha enam üle kandunud ka elututele esemetele ja nähtustele, räägitakse intelligentsetest masinatest, intelligentsetest süsteemidest jms. Sellist metafoori alaliiki – personifikatsiooni –, kus loodusnähtustele, esemetele või abstraktsetele mõistetele omistatakse elusolendi (harilikult inimese) omadusi ja tegevusi, kohtab ka eurotekstides.

Määruse (EÜ) nr 1935/2004 artikli 4 lõikega 5 on ette nähtud, et aktiivsed ja intelligentsed materjalid ning esemed, mis on juba toiduga kokkupuutes, tuleb märgistada sellisel määral, et tarbijal oleks võimalik kindlaks määrata söömiskõlbmatuid osi.

Article 4(5) of Regulation (EC) No 1935/2004 provides that active and intelligent materials and articles already brought into contact with food are to be adequately labelled to allow identification by the consumer of non-edible parts.

eCall-süsteem on üks tõhusaim ja odavaim liiklusohutust parandav intelligentne transpordisüsteem, mida on võimalik lühikese aja jooksul rakendada.

eCall has been identified as one of the most efficient, low-cost intelligent transport systems for road safety that can be deployed in the short term.

Samamoodi, ülekantud tähenduses on kasutusel ka sõna *arukas*. Vahel seda mingil põhjusel isegi eelistatakse, näiteks on IATEs termini *intelligent energy grid* asemel eelstermin *smart energy grid*, eesti keeles *arukas energiavõrk*; *intelligent transport system* on aga eesti keeles nii *intelligentne transpordisüsteem* kui ka *arukas transpordisüsteem*.

Selleks et soodustada hea tava kasutuselevõtmist kogu ELis, eraldatakse ühenduse rahalisi vahendeid (sealhulgas programm „Arukas energeetika – Euroopa”), kasutades vajaduse korral ka muid ELi rahastamisvahendeid.

Community funds (including the Intelligent Energy Europe programme) will be allocated to reinforce replication across the EU, together, where appropriate, with other EU financial instruments.

Samas on vahel sõna *smart* tõlkes eelistatud ikkagi sõna *intelligentne*.

Intelligentsed mõõdikud ja kontroll tarbija tasemel võivad energiatõhusust oluliselt suurendada ning soodustada elektrisõidukite väljatöötamist.

Smart meters and controls at the retail level can greatly increase energy efficiency, and encourage the development of electric vehicles.

Hiljuti oli eurotõlkijate, eurokeelehooldajate ja valdkonna ekspertide arutelu, kuidas nimetada uut mõistet *cooperative mobility*, mida oli ajakirjanduses juba jõutud tõlkida *kooperatiivseks mobiilsuseks*. IATEs oleva definitsiooni järgi on tegemist sellise liikuvusega, mida iseloomustab autode võime suhelda üksteisega ja maanteemärgistusega. Uueks terminiks kinnitati lõpuks *sidusliikuvus*. Alguses pakkusid eurokeelehooldajad seda mõistet eesti keeles tähistama termini *nutiliiklus* (*nutitelefon* on ju käibele läinud), mis jäi aga siiski kitsama mõiste *smart traffic* vasteks.

Vahel võiks liitosist *nuti-* kasutada aga ka ingliskeelsete *intelligent* ja *smart* vastena, kas või vahelduse mõttes.

proactive

1930. aastatel algselt psühholoogiaterminina käibele tulnud *proaktiivne* tähendab etteaimavat tegutsemist, kontrolli enda kätte võtmist ja omaalgatust. Sõna on olemas ka „Eesti õigekeel-sussõnaraamatus ÕS 2006”, seal on sõna tähendust seletatud kui tuleviku probleeme, vajadusi või muutusi ennetav, näiteks proak-tiivne tegevus (ettevaatav). Kõik sõna *proaktiivne* tähendusväljad leiavad käsitlemist ka proaktiivses õiguses. IATEs inglise sõnale *proactive* eestikeelset vastet veel pole, aga näiteks soome keeles on *ennakoiva*. Ehk võiks eesti keeleski rohkem otsetõlke asemel sõna *ennetav* vm konteksti sobivat kasutada. Ka eurotekstides on vahel nii tehtud.

Toetab ennetava tööstuspoliitika edendamist, et soodustada ja ennetada struktuurilisi muutusi ning arendada Euroopas tugevat ja konkurentsivõimelist tööstuslikku baasi.

Supports the promotion of a proactive industrial policy to foster and anticipate structural change and develop a sound and competi-tive European industrial base.

Tihti peale on aga selliste läbipaistmatute sõnade tõlkimine tõl-kijale suur peavalu, eriti kui originaali tekst suuremat selgust ei too ja seetõttu ongi otsetõlge paratamatu.

... *proaktiivselt* edendab sündmuse positiivset kuvandit.

... *proactively* promotes positive images of the event.

... edendada soodsat ja *proaktiivset innovatsioonikliimat* kogu majandusmaastikul ning eriti väikeste ja keskmise suurusega ettevõ-tete seas.

... promote a favourable, *proactive climate for innovation* in all parts of the economic fabric and especially among small and medium-sized enterprises.

... mida toetab ühine ja *proaktiivne tulevikunägemus*.

... underpinned by a shared and *proactive forward-looking vision*.

Vahel on inglise *proactive* tõlgitud aktiivseks ja *active* jällegi proaktiivseks.

... keskus oleks püsiv ja *aktiivne partner* nii Euroopa Liidu siseselt kui rahvusvahelise koostöö ja dialoogi arendamisel.

... to serve as a stable, *proactive partner* both within the Union and for the purposes of international cooperation and dialogue.

Selles kontekstis näib mõttekas mitte ainult piirkondlike ja koha-like foorumite edendamise, vaid samuti tuleb komisjoni üles kutsuda võtma *proaktiivne roll* ja esitama kõigis ELi liikmesriikides kooskõlas asjaomaste osalejatega foorumite ja algatuste üksikasjalik kava ning seda toetama, et tagada maksimaalne osalemine protsessis.

In this context, it seems worthwhile not only to promote the crea-tion of regional and local forums, but also to call upon the Commis-sion to play an active role, in coordination with interested parties, in preparing, and supporting, a detailed plan for forums and initia-tives in all Member States to guarantee maximum involvement in the process.

Inglise keel kui tänapäeva *lingua franca* loob üha uusi mõis-teid ja laiendab olemasolevate tähendusvälju. Ikka ja jälle tekib mõni uudissõna, mis on kas taasleitnud vana või hoopis uus tuletis ning mille tihti peale võõrapärast sisu mõista püüdes tuleb tõlkijal kasutada oma keelevaistu ja loovust, et emakeelset väljendusriik-kust võimalikult palju rakendada. Sellekohaseid häid näiteid võib eestikeelsetest eurotekstidest ka palju leida. Samuti on väga olu-line tõlkijate, valdkonnaekspertide ja keeleinimeste koostöö, mis on viimastel aastatel üha suurenenud.

KIRJANDUS

Berg, E. Catherine, Francis M. Hult, Kendall A. King, Shap-ing the climate for language shift? English in Sweden's elite domains. – World Englishes 2001, 20/3.

Cook, Vivian, Going beyond the native speaker in language teaching. – TESOL Quarterly 1999, 33(2).

- Jenkins, Jennifer, *The Phonology of English as an International Language: New Models, New Norms, New Goals*. Oxford, 2000.
- Jenkins, Jennifer, *World Englishes: A Resource Book for Students*. New York, 2003.
- Jenkins, Jennifer, ELF at the gate: The position of English as a Lingua Franca. – *The European English Messenger* 2004, VIII/2.
- Kachru, Braj B. (ed.), *The Other Tongue: English across Cultures*. Urbana, Chicago, 1992 (2nd edition).
- Kaplan, Robert B., English in the language policy of the Pacific Rim. – *World Englishes* 1987, 6/2.
- Lincoln, Nicola Denham, Cheryl Travers, Peter Ackers, Adrian Wilkinson, The meaning of empowerment: the interdisciplinary etymology of a new management concept.
- Mollin, Sandra, *Euro-English. Assessing Variety Status*. Tübingen, 2006.
- Phillipson, Robert, *Linguistic Imperialism*. Oxford, 1997.
- Seidlhofer, Barbara, *A Concept of International English and Related Issues: From „Real English” to „Realistic English”*. Strasbourg, 2003.
- Seidlhofer, Barbara (ed.), *Controversies in Applied Linguistics*. Oxford, 2003.
- Trosborg, Anna, Translating hybrid political texts. – Trosborg, Anna (ed.), *Text Typology and Translation*. Amsterdam, Philadelphia, 1997.

Artikkel on ilmunud ajakirjas Õiguskeel 2010, nr 4.